

KÖNYVSZEMLE

KORAI MAGYAR HELYNÉVSZÓTÁR 1000–1350

1. ABAÚJ–CSONGRÁD VÁRMEGYE

Szerkesztő: HOFFMANN ISTVÁN.

A szócikket szerkesztette: PÓCZOS RITA – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA.
A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. Debrecen, 2005. 449 lap

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén HOFFMANN ISTVÁN vezetésével immár jó évtizede a korai magyar helynévanyagot érintő magas színvonalú, kiterjedt kutatómunka folyik. A tanszék 1997-ben „A Magyar Névarchívum Kiadványai” címmel külön sorozatot hozott létre a korai helynévkincs név- és nyelvtörténeti vizsgálatával foglalkozó tanulmányok számára. A sorozatban már eddig is több kiváló, főként az Árpád-kori névanyag nyelvészeti elemzésével foglalkozó kötet látott napvilágot.

A Magyar Névarchívum Kiadványai legújabb, 10. számaként megjelent a „Korai magyar helynévszótár” első kötete. HOFFMANN ISTVÁN, PÓCZOS RITA, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA, azaz a kötet szerkesztői az Előszóban (5–8) felvázolják ötkötetesre tervezett helynévtörténeti szótárak felépítését. Az alkotók a szótár egy-egy kötetében a korabeli Magyarország egyes vármegyéinek névanyagát szerkesztik egybe: „Az első kötetben Abaúj–Csongrád megyék névanyagát adjuk közre, majd a Doboka–Keve, illetve a Kolozs–Pilis vármegyék neveit tartalmazó kötetek jelenhetnek meg. A betűrend végén álló Pozsega–Zólyom megyék anyaga ezt követően készülhet el, és láthat napvilágot előre láthatóan két kötetben” (7). A szerkesztők hosszabb távú elképzelései szerint a szótár teljes anyagának megjelenését követheti a kötetek javítását és korszerűsítést is magába foglaló egybeszerkesztése, amelyet a digitális adatkezelés remélhetően megkönnyít majd.

A „Korai magyar helynévszótár” célkitűzése szerint a legkorábban feljegyzett magyarországi hely- és helységneveket, illetve helyeket jelölő kifejezéseket gyűjti össze nyomtatásban hozzáférhető forrásokból. A források között kitüntetett szerepet tölt be GYÖRFFY GYÖRGY „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” című munkája, amelynek nem településnévi helyneveiből a helynévszótár előmunkálataként „Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból” címmel HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA 1997–1999 között két kötetet (1. Abaúj–Csongrád vármegye és 2. Doboka–Győr vármegye) adott közre. A „Korai magyar helynévszótár”-ban a szerkesztők túllépnek a GYÖRFFY-féle történeti földrajz szabta időkereten (GYÖRFFY forrásanyaga az első országos összeírással, az 1332–37-es pápai tizedlajstrommal zárul), és a 14. század első felének további, gazdag forrásanyagát is figyelembe véve a korai ómagyar korszak végéig, 1350-ig terjesztik ki adatgyűjtésük felső időhatárát. Beépítik anyagukba több, a GYÖRFFY-féle kötetek megjelenése után kiadott kapcsolódó munka adatait is. A szótár szerkesztői változatos forrástípusokat használnak fel: szerepelnek forrásaik között okmány- és oklevéltárak, családi levéltárak kiadott anyagai, jegyzőkönyvek, a Müncheneri

Egyetem által kiadott, GEORG HELLER és KARL NEHRING szerkesztésében készült magyar történeti helységnévgyűjtemény kötetei, helynévtárak, történeti földrajzok, térképek, egy-egy területi egység helyneveit közlő munkák, nyelvemlékek, etimológiai szótárak, történeti helyneveket vizsgáló tanulmányok, történeti, településtörténeti és művészettörténeti kiadványok, városi monográfiák, lexikonok; összesen 109 munka (a részletes forráslistát l. a kötet 21–5. lapjain). A szótárírók GYÖRFFY GYÖRGY adatait, mivel azokat GYÖRFFY maga ellenőrizte a megfelelő okmányokban, változatlan formában átvették, s hivatkozásként csupán a történeti földrajz megfelelő helyét jelölik meg. A többi forrásnál, ha erre szükség volt, kritikára, javításra is sort kerítettek.

A szótár szerkezetét meghatározó, s az alkotók által a kötet 9–18. lapján részletesen ismertett következetes, végiggondolt szerkesztési elvek közül itt csupán azt emeljük ki, ami egyénivé teszi a szótár karakterét: a szerzők a helynévkincs elrendezésével az anyag nyelvtudományi hasznosíthatóságát kívánták elősegíteni. A szócikkek nem az azonos denotátumot jelölő különböző névformák, hanem a morfológiai szempontból azonos névalakok alkotják. Ez az elrendezés szembevetővé teszi a helynevek alakszerkezetének lehetséges különbségeit, megkönnyíti a nevek alakitani vizsgálatát; alkalmazásával jól elkülönülnek az azonos helyet jelölő morfémányi (pl. *Atya* ~ *Atyás*, *Füzes* ~ *Füzesd*, *Hangony* ~ *Hangos*), lexémányi (pl. *Fülöp* ~ *Fülöpfölde*, *Damak* ~ *Egyeddamak*, *Diós* ~ *Dióstelek*), illetve szintaktikai (pl. *Derzsbócs* ~ *Derzsbócsa*, *Füzi-patak* ~ *Füzi pataka*, *Poklostelek* ~ *Poklostelke*) eltérést mutató névformák.

Az azonos helyet jelölő, eltérő nyelvi felépítésű nevek külön szócikkbe kerülnek ugyan, de a nevek összetartozását kiterjedt utalásrendszer mutatja, amelynek segítségével nyomon követhetjük, hogyan változott az egyes helynevek alaki szerkezete a vizsgált időszakban. Így láthatjuk, hogy a Baranya megyei *Komló* (1256/410, 1312, 1320, 1329) helységnévnek a korai ómagyar kor vége felé *Komlód* (1321, 1332–5/PR.) formája is ismeretes volt; ugyanakkor a bihari *Kincsej* (1291–94) település neve a korszak végén inkább *Kincse* (1323, 1338) formában jelentkezik. Az időszak folyamán a Bihar megyei *Dióstelek* (1330) névalak lexémányi névrészt veszítve *Diós* (1342) formára rövidül, míg az Abaúj megyei *Padár* (1248/366, +1262/[14. sz.], 1280) lexémányi névrészt nyerve *Padárfölde* (1329/330/407, 1330/407) alakú lesz. Lexémányi mértékű a változás a névrészcsere (pl. a baranyai *Balazsfölde*, 1338 ~ *Balazsfalva*, 1349) és a differenciáció (pl. a bihari *Bagos*, [1291–94], 1332–7/PR., 1347, 1332–7/PR. osztódásával alakult *Kisbagos*, 1347 és *Nagybagos*, 1347) esetében is. A korszak során a nevek szintaktikai szerkezete a jelöletlenség felé tolódik el a baranyai *Csabkuta* (1330, 1330/477) ~ *Csabkút* (1341), a bihari *Patafája* ([1291–94], 1332–7/PR.) ~ *Patafa* (1332–7/PR.) helynevek esetében, ugyanakkor a jelöltség felé mozdulnak el a Csanád megyei *Dedénszeg* (+1256, 1274>1340) ~ *Dedénszege* (1337) és a Bars megyei *Patkánytelek* (1292) ~ *Patkánytelke* (1294) névformák.

Közös szócikkbe kerülnek ugyanakkor – denotátumtípus, ezen belül pedig megyék szerint elkülönítve – a különböző helyeket jelölő azonos alakú helynevek, ami az utalásrendszerrel is megerősített név vonatkoztatás eseteinek számbavételekor, a homonímia lehetséges okainak vizsgálatakor, illetve névgyakorisági statisztikák készítésekor előnyös. Nyomon követhetjük a különböző denotátumtípust jelölő azonos névformák viszonyait: míg Csanád megyében három különböző földrajzi objektum (egy tó, egy mező és egy település) azonos *Hód* elnevezése a névadás folyamatát tekintve kapcsolatba hozható egymással, addig a baranyai *Okor* településnév keletkezéstörténetileg csak az azonos

folyónévvvel függ össze, független azonban a Bodrog megyei település homonim nevétől. Kiderül, hogy a vizsgált időszakban a kérdéses megyékben a szentnévi településnevek közül a *Keresztúr*, a *Szentmárton* és a *Szentmiklós* névformák voltak a legnépszerűbbek. Nagy megterheltséggel jelentkeznek, egymástól távol eső helyek jelölésére szolgálnak az *Újfalú*, *Besenyő*, *Szőlős*, *Újlak*, *Németi* névalakok is.

A szótárban nemcsak tulajdonnévi, hanem közszói adatokat is találunk önálló szócikként (pl. *éger*, *domb*, *mezsgye*), illetve tulajdonnévi szócikk részeként (pl. *Eresztvény*, *Halom*, *Magyal*), mindkét esetben megyénként elkülönített adatokkal. Így lehetőség nyílik a földrajzi közneveket érintő szókinccstörténeti, szóföldrajzi vizsgálatokra. A vizsgált megyék tekintetében meglehetősen általánosnak tűnik a *bérc*, a *szil*, a *gyertyán*, a *haraszt* földrajzi köznévként való használata, hiszen e köznevek az ország keleti, északkeleti és délnyugati területéről egyaránt adatolhatóak.

Bizonyos egyelemű címszók esetében a szócikkek félkövér dőlt betűvel szedett névformái a kérdéses lexémák önálló, képzett vagy szószervezetben, szóösszetételben használt névelemként való előfordulására utalnak, ami a nevek lexikális-morfológiai felépítésének, illetve szintagmatikus szerkezetének tanulmányozását könnyíti meg. Változatos alaki szerkezetű helynevek jöttek létre például a *mogyoró* lexémával (*Mogyoró-patak*; *Mogyoród*; *Középsőmogyorós*, *Mogyorós*, *Mogyorós-berek*, *Mogyorós-patak*, *Monyorós*; *Mogyorósd*), ugyanígy a *hód* szó is gyakran jelentkezik önálló vagy képzett névrészként (*Hódegyház*; *Hódi*; *Hodos*, *Hodos-fő*, *Hodosmonostora*, *Kishodos*, *Sarlós-Hodos?*; *Hodosd*).

Az egyes helynevek kapcsán a különböző forrásokban jelentkező azonos írásváltozatok összevont közlése helyesírás- és hangtörténeti tanulságokkal jár.

A szótár szerkesztői, ahol erre mód volt, extralingvális, de a nyelvi megformálás mikéntjére hatással lévő adatokat is bevontak a szócikkbe. Megadják a hely fajtáját mutató latin megjelöléseket, elősegítve ezzel a helynevek denotátumtípusokkénti, illetve funkcionális-szemantikai jellegzetességek szerinti vizsgálatát (pl. 1330: *monticulo Beerch*, 51; 1345: *Fenywseunyché*, aqua ~ *Feyno Sewniche*, riv., 102; [1200 k.]/1896-ra: *Geuru*, castr., 118; 1237, 1256, 1290: *Mana*, t., v., 181); közlik a forrásnak a név eredetére magyarázatot nyújtó megjegyzéseit, kiindulópontként az etimológiai vizsgálatok számára (pl. **Bataföldre** – „Egy 1332-ből való oklevél arról tudósít, hogy Wytalus fia Lampert *Katha* nevű leánya eladja itteni részét [...]. A helynév előtagjában esetleg az ő nevének tévesen írt formája jelenik meg”, 48; **Marton 2.** – „*Szentmárton*-nak soha nem nevezték, neve bizonyára a szomszédos **Szend (2.)** nevével egybeírva szerepel”, 183).

Fontos nyelvészeti szempontot elégit ki a korszak helyneveinek teljességét számba venni célzó adatközlés, ezért bekerülnek a szótárba a másodlagosan adatolható helynevek is: azaz a magyarul minden bizonnyal használt, ám a korszak írásbeliségében csak latinul lejegyzett névalakok (vö. a [*Garamszentbenedek*], [*Görög-rév*], [*Szentkozma*] stb. címszavak), valamint a személynevekben előforduló, *-i* képzős formában jelentkező helységnevek (pl. *Blasius et Zouk de Foni*; Gaal [sac.] de *Henchey*; Dom. f. Petri f-i Mihedeus de *Hoteney*; Paul de v. *Iuanusi*).

A helynévtörténeti szótár egyes szócikkeiben a sztenderd vagy a megfelelő szempontok szerint sztenderdizált címszó után a jelölt hely rövid leírása, azonosítása, korabeli névformák segítségével történő lokalizálása következik. Az adatközlő részben a forrásdokumentum pontos datálását a név betűhív lejegyzése és a forráshely megadása követi. A szócikkeket a nevek jelentésviszonyait tisztázó utalások zárják.

A kötet a szótári rész (27–307) mellett az egyes névformák azonosítását megkönnyítő név- és szóalakmutatót (309–89), valamint a képzők és a fonológiai szerkezet vizsgálatához felhasználható névvégmutatót (391–449) is tartalmaz.

A változatos szempontú nyelvészeti elemzés lehetőségének biztosításán túl a szótár anyaga történettudományi, népesség- és településtörténeti, valamint művelődéstörténeti vizsgálatokra is módot ad. A helynévtörténeti szótárban bemutatott gazdag anyag értékét tovább növeli a kötet igényes kialakítása, a szép tipográfiai megoldások és az adatkere-
séset megkönnyítő digitális hozzáférhetőség biztosítása (<http://nevarchivum.unideb.hu>).

A „Korai magyar helynévszótár” nemcsak azért újszerű a magyar nyelvtudományban, mert először adja közre szótári formában legrégebb helyneveinket, hanem azért is, mert – eddigi, főként a történettudományi hasznosíthatóságot szem előtt tartó helynévgyűjteményeinkkel szemben – anyagának elrendezésével a nyelvtörténeti kutatások céljait kívánja szolgálni. Nem kétséges, hogy egy olyan szerzteágazó feladat, mint egy ötkötetes szótár megszerkesztése minden alkotó részéről komoly tudományos felkészültséget igényel; ugyanakkor hatalmas adminisztratív, a munka megszervezését érintő kihívás is. Kívánunk a szerkesztőknek vállalt céljaik eléréséhez erőt és kitartást, hogy impozáns szótársorozatuk elkészítését a már megjelent kötet igényességével a tudomány nagy nyereségére mielőbb meg tudják valósítani!

BÖLCSKEI ANDREA

HELYNÉVTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1.

Szerkesztette HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA.

A Magyar Névarchívum Kiadványai 8. Debrecen, 2004. 207 lap

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke e tanulmánykötettel új sorozatot indít szándéka szerint. E tanszékről méltán mondható el, hogy a mai magyar helynévkutatás fellegvárává nőtte ki magát HOFFMANN ISTVÁN tervszerű fejlesztő-, irányító- és szervezőmunkája folytán. Az egyetem doktori iskolájának névtani alprogramja szinte éves rendszerességgel bocsát ki jobbnál jobb doktori értekezéseket, melyek a tanszéken megjelent egyéb, főként forráskiadási tevékenységgel együtt egyértelműen egy virágzó műhely- és csapatmunka meglétét bizonyítják. E közös műhelymunka terméke a jelen kötet a maga nyolc tanulmányával.

Interdiszciplinaritás, alkalmazott művelődéstörténet, a névtan mint a történeti földrajz és a nyelvtörténet segédtudománya, a névtan önolvósága – ilyesféle vezérszavak ötlenek fel a recenzensben a kötet tanulmányainak végigolvasása során. Nem egyneműek, nem egy kaptafára készültek tehát a kötet tanulmányai: HOFFMANN ISTVÁN vigyáz arra, hogy ne telepedjen rá növendékei és növendékeiből lett munkatársai kutatási érdeklődésére. Hatása azonban elvitathatatlan: nemcsak abban, hogy az általa 1993-ban megadott és sokak által több alkalommal is sikerrel alkalmazott helynévelemzési keret e kötet két tanulmányában is fontos szervező erő, hanem abban is, hogy a tanulmányok túlnyomó részének forrásanyaga GYÖRFFY GYÖRGYnek az Árpád-kori Magyarországról írott történeti földrajza, témaválasztásuk pedig e forrásanyag névtani felhasználása.

A kötet első és egyben legterjedelmesebb tanulmányát (9–61) HOFFMANN ISTVÁN írta az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. A gondolati összetettségében (sőt stílusában is) BENKŐ LORÁNDOT idéző tanulmány két kérdésre keres választ: 1. miért kerülnek be magyar helynevek, személynévek, közszók és szerkezetek idegen nyelvű szövegbe. Ez a kérdés elsősorban a bekerülés okát kutatja. A második kérdésben, hogy miféle nyelviséget képviselnek ezek a magyar szórványok, kinek a nyelvhasználatát tükrözik, inkább a cél kérdése fogalmazódik meg: beleszól-e a tudatos nyelvhasználat, egy sajátos (írásbeli) normára törekvés bizonyos szavak, illetőleg szerkezetek gyakoribb alkalmazásába?

Az első kérdésre az HOFFMANN válasza, hogy nem azért szerepelnek a latin szövegekben magyar szórványok, mert a leírók nem tudták lefordítani őket. A magyar szavak szerepeltetése több tényező együttes hatásával magyarázható. Minden bizonnyal fontos ezek közül a jogbiztosító szerep, de szóba jöhető magyarázatként veendő számításba még az is, hogy volt egy sajátos európai oklevélkiadó gyakorlat, melynek a „szokásnormájába” beletartozott, hogy esetenként vulgáris szavakat, szerkezeteket ültet a latin szövegbe. Mindezek mellett nem zárhatunk ki bizonyos véletlenszerűséget, sőt nyelvi bizonytalanságot sem. A második kérdésre, hogy kinek a nyelvhasználatát tükrözik ezek a szórványok, az eddigi irodalom kétféle választ adott: tükrözhetik a leíró-fogalmazó nyelvjárást, de tükrözhetik az adott terület nyelvjárást is. Mindkét felfogás mellett lehet érveket találni. Korábban szinte kizárólagos volt az a magyarázat, mely szerint a szórványok, éppen a jogbiztosító szerep miatt, az adott hely nyelvjárástól leghűbb megjelenési formái, s ezáltal igen fontos adatok a nyelvjárástörténet számára. Ugyanakkor viszont már az e szövegekben is megjelenő alakváltozatok megítélése sem egyszerű: írásváltozatok-e, vagy a kiejtést tükröző fonetikai különbségek lenyomatai? A szerző a helyeket jelölő szórványok előfordulás-típusainak elemzése révén próbálja megadni a választ a dilemmára. Az oklevelek vízneveinek latinosított formáit elemezve azt találja, hogy a nótáriusok a magyar formához közel álló latinosított forma megtalálásával mintegy alkotó módon nyúltak bele a nyelvi tényanyagba. Ugyanez mutatkozik meg a településnevek jellegzetes típusaiban: az országos jelentőségű nevekben, az egyházi eredetű településnevekben és a jelzővel bővített vagy földrajzi köznevet tartalmazó nevek esetében. Itt a következetesség oly mértékű, állítja HOFFMANN, hogy „egyfajta, – vélhetően a képzés során elsajátított – norma megnyilvánulását láthatjuk benne” (37). Más helynévcsoportok további elemzésével a szerző azt is bizonyítja, hogy a latin földrajzi közneveknek a magyar helynevekhez való gyakori hozzáillesztése a megértést szolgálta, tehát itt is a leírók formálták át bizonyos mértékig az adatokat. Van továbbá két földrajzi köznév, a *bérc* és a *paták*, amelyek különös gyakorisággal fordulnak elő közszoói értékben az oklevelek szórvényaiban. Mivel e két szó fogalomkörébe tartozó más földrajzi köznevek viszont csak elenyésző számban képviseltetik magukat a szórványokban, arra következtethetünk, hogy e két szó (általános jelentésükön túl) a korabeli oklevélkiadó gyakorlat egységesülő törekvését, normáját tükrözi.

A következő, „Népességtörténet és helynévkutatás” című tanulmányt RÁCZ ANITA jegyzi (63–89). A szerző a régi Bihar megye etnikai viszonyait rajzolja meg a helynevek segítségével. Nyelvészeti oldalról a vizsgálatba azok a településnevek vonhatók be, amelyekben népnevek fordulnak elő, illetve névátvétellel kerültek be a magyar helynévrendszerbe. Fontos módszertani elv, hogy azok a személynévi eredetű helynevek, amelyekben idegen eredetű személynév szerepel, ha pusztán, toldalék nélkül állnak, csak

magyar névadás termékei lehetnek. A helynevek tanúsága azonban önmagában esetleges, a régészet és a történettudomány eredményeit és megállapításait is figyelembe kell venni akkor, amikor a helynevekből a megtelepedési viszonyokra következtetünk. RÁCZ ANITA mindezek figyelembevételével végzi vizsgálatát. Megállapítja, hogy a magyarság a honfoglalás után leginkább a Berettyó és a Sebes-Körös közötti területet népesítette be, majd a középkor folyamán eljutott a Sebes-Körös forrásvidékéig, a Fekete-Körös völgyében Belényesig, a Fehér-Körös völgyében a Jósás-patakig. A székelység átmenetileg tartózkodott Bihar területén, központjuk Telegd lehetett – erre utalnak az átköltöztetett, Erdélybe került toponimák (például a *Küsmöd* pataknev). Szlávokat a magyarok kezdetben a megye északi részén találtak; ezek később, talán egy szervezett telepítés következtében, szétszóródtak. Ezt mutatják a *tót*, *oros* és *cseh* szavakat tartalmazó településnevek. A szlávokon kívül a nevek tanúsága szerint kisebb számban besenyők, valonok és németek is élhettek itt. A román lakosság legkorábban a 13. század második felétől telepedhetett meg Belényes vidékén, s a középkor folyamán a megye déli része erősen elrománosodott – ezt a román eredetű helynevek első megjelenései bizonyítják.

BÉNYEI ÁGNES dolgozatának (Az ómagyar kori helynévképzők és változataik, 91–104) kérdései az alternáció vagy szinonimitás, illetőleg hogy beszélhetünk-e egyáltalán helynévképzőről mint önálló képző kategóriáról, hiszen minden helynévképző valamilyen köznévképző funkcióból fejlődött ki. Az első kérdés tárgyalása során fontos figyelni arra is, hogy egy adott szinkroniában fogalmazzuk meg álláspontunkat az alakváltozat vagy két külön képző kérdésében. Fontos kritérium a képző eredete, funkcióbeli azonossága és alaktani viselkedése. Ilyen, alternációs szempontból problematikus képzők a *-d/-t*, *-d/-gy*, *-st/-sd*, *-i/-j*, melyek összetartozását a szerző a helynévi adatok fentebbi hármasszemponitú elemzésével bizonyítja. Nem tartható azonban alternáns képzőpárnak a *-s/-cs*, mivel a közös eredet mellett erősek a funkcionális különbségek.

PÓCZOS RITA a Garam és az Ipoly víznévrendszerének nyelvi rétegeit tárja fel (105–27). Segítségé és mintája ebben KISS LAJOSnak a Felvidék vízneveiről írott tanulmánya. A szerző az adott területen három réteget tud elkülöníteni: egy magyar, egy szláv és egy „őeurópai” (szokásosabban inkább indoeurópainak nevezett) provenienciájú réteget. E rétegek elkülönülhetnek egymástól jelentésbelileg és alaki megformáltság szerint is. Indoeurópai töre nagy valószínűséggel csak a *Garam* és az *Ipoly* vezethető vissza. A magyar és a szláv nevek között leginkább az a különbség, hogy a szláv nevek esetében az alapszóhoz valamilyen formáns járul, míg a magyar nevek sokkal gyakrabban jönnek létre toldaléktalan alapszóból. A két terület között akad azért különbség is: a Garamvidéki szláv neveket a magyarok általában változtatás nélkül vették át, az Ipoly vidékén viszont ezek gyakran kétrészes nevekké váltak.

300 víz mintegy 1000 adata alapján végzett névstruktúra-vizsgálatot GYÖRFFY ERZSÉBET (Az Árpád-kori folyóvíznevek lexikális szerkezetének jellemzői a Sajó vízgyűjtő területén, 129–44). Tanulmányához HOFFMANN ISTVÁN helynévelemzési tipológiáját használta fel. Megkülönböztet egyrészes és kétrészes neveket. Ezek aránya a vizsgált területen 42 : 58; ez csak kismértékben tér el az országos átlag 49 : 51-es arányától. Említésre méltó az egyrészesből a kétrészesbe való átmenetet mutató nevek (*Holboka* [egyrészes víznév] > *Holboka pataka*) csoportja: ezeknél az egyrészes név mindig korábbi (vagy legalábbis azonos idejű), mint a kétrészes. E birtokos személyjellel ellátott utótagú szerkezetekben a birtokos személyjel megjelenését a szerző szerint „a többségi névtípusokhoz való alkalmazkodás igénye” hozhatta létre.

A szerző további tájékozódása szempontjából talán fontos, de tudományos hozzáadékkal alig bíró ujjgyakorlatnak nevezhetjük RESZEGI KATALIN tanulmányát (*Bérc, hegy és halom* a régi helyneveinkben, 145–65). A szerző az eddig kiadott GYÖRFFY-anyagból összeállítja a három földrajzi köznévi adattárát, dicsérendő olvasottsággal körüljárja eredetük kérdését, középkori földrajzi elterjedtségüket, névalkotó kapcsolataikat.

Segéd tudományi szerepben használja fel a középkori helyneveket DUDÁS GYÖRGYI (*A szóvég felől induló labializáció az ómagyar korban*, 167–82). Felvetése igen izgalmas: alátámasztják-e az ómagyar kori helynevek a labializáció folyamatáról a korábbi irodalomban – főként BÁRCZI tankönyvi összefoglalásában (In: BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR: *A magyar nyelv története*, Bp. 1967) – mintegy kánonná vált állítást, miszerint az *i > ü* változás megelőzte az *ě > ő* változást (BÁRCZI i. m. 155–7, 179). BÁRCZINÁL (179) csak a 13. század a közös: az *i > ü* esetében ez a végpont, az *ě > ő* esetében pedig a kezdőpont. Miként a szerző adat-egybeállításai is jelzik, a helynevekben a két változási tendencia sokkal közelebb kerül időben egymáshoz. E tanulmány érdeme tehát nem az, hogy bizonygatja az *i > ü* változás korábbi kezdetét, hanem (akár szándékától függetlenül is) az, hogy bemutatja e két változás egyidejű hatóerejét (nem merném ugyanis külön szinkroniának venni a 13. század elejét és második felét). Mivel a dolog az itt vázoltnál azért valószínűleg bonyolultabb, ajánlok a szerző figyelmébe néhány újabb tanulmányt (HEGEDŰS ATTILA: *Helynevek a helyesírás-történet és a nyelvjárástörténet szolgálatában*. In: *Névtudomány és művelődéstörténet*. Szerk. BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC. Zalaegerszeg. 1989: 96–9; KENESEI ISTVÁN: *Történeti nyelvtan: elmélet és gyakorlat*. Magyar Nyelv 1995: 281–91; GÓSY MÁRIA: *Hangtörténeti változások feltételezett okairól*. Magyar Nyelv 1998: 276–83; HEGEDŰS ATTILA: *Zur Wandlung des Systems der kurzer Vokale des Ungarischen in der urungarischen und der altungarischen Zeit*. In: *Acta Linguistica Hungarica* 2002: 85–94).

A kötetet TÓTH VALÉRIA tanulmánya (*Archaizmusok és neologizmusok a magyar helynevekben*, 183–207) zárja. A szerző megállapítja, hogy az egy adott szinkroniában meglévő változatok egymáshoz képest vagy előzmény-következmény viszonyt mutatnak, vagy közös ősré mehetnek vissza. Az archaizmus és a neologizmus tehát viszonyfogalom: egy adott szinkroniában egy bizonyos lexéma bármelyik lehet, attól függően, hogy mivel állítjuk oppozícióba. E problematika megmutatkozását a magyar helynevekben a szerző a FNEŠz. névcikkeinek tanulmányozására alapozva végezte. Vizsgálata kiterjed mind az alapszóban, mind a képzős változatban meglévő helynevekre. A jelenlégre az alapszóban a következő változatok jellemzőek: a sztenderd szóhoz képest archaikus és neológ változatot is őriz a helynév (*Monyorókerék–Mogyoród–Pusztamagyaród*), a sztenderd mellett megtalálható annak régies formája is (*Diód–Algyógy*), a sztenderd mellett egy neológ változat áll (*Besenyő–Besnyő*). A képzős alakokban megőrzött régiségként bukkanhat fel az eredeti alak a helynevekben (*lapu–Lapuhás* [hegyoldal neve, mely őrzi az eredeti szláv szó *h*-jét]), illetőleg a képzős változatú helynév sajátos neológ vonást mutat (*kapu–Kapos* [kapus helyett]). A tanulmány végkicsengése: a helynevek valóban gyakran őriznek archaizmusokat, sok archaizmusnak tűnő jelenség viszont valójában a helynév egyediségében rögzült neologizmus. A szónév jelnévvé válása ugyanis kedvez a rendszer által nem szabályozott, csak a névvé vált szó hangtestére ható egyedi változásoknak. E tapasztalat a helynevek vizsgálatának elsődleges helyszínéül a helynév-rendszert jelöli ki.

Biztató vállalkozás a „Helynévtörténeti tanulmányok” első kötete. S hogy ne legyen belterjessé, hadd közvetítem innen is a szerkesztőknek az előszóban olvasható felhívását: „A következő kötetekbe örömmel várjuk a tudományterület minden művelőjének írásait is.”

HEGEDŰS ATTILA

**RÁCZ ANITA: A RÉGI BIHAR VÁRMEGYE TELEPÜLÉS-
NEVEINEK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA**
A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 9. Debrecen, 2005. 235 lap

Helynévi vonatkozású munkák – mindnyájunk öröme – gyakorta születnek a HOFFMANN ISTVÁN vezette debreceni névkutató munkaközösség eredményes kutatóinak tollából. Ezt alátámasztja az is, hogy A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványainak immáron 9. kötetét forgathatja az ómagyar korral, illetve a helynevek kutatásával foglalkozó nyelvész vagy a régi Bihar vármegye történetéről többet megtudni kívánó érdeklődő. E munka RÁCZ ANITA doktori értekezésének tanulságait tárja elénk.¹

A gazdag forrásanyagra támaszkodó munka öt nagyobb egységből áll. Az első fejezetben Bihar vármegye településtörténetéről, a megye jellemző természeti, illetőleg népességi viszonyairól olvashatunk. A „Biharország”-ként emlegetett, jellemzően nagy kiterjedésű erdőkkel, hegyekkel és mocsarakkal határolt, folyókkal hasított síkság az ómagyar korban 500 településsel büszkélkedhetett. Magyarsága székelyekkel, törökségi népekkel, szlávokkal és románokkal keveredett. A székelyek jelenlétére utal a megye déli részén fekvő *Székelytelek* és északkeleti részén található *Székelyhid* településnév, valamint a *Székelyjő* víznév; a besenyőkre a *Besenyőtelek*, *Talmács*, *Balkány*. Már KNIEZSÁNÁL is szerepelnek a szlávokra utaló *Derna*, *Szalacs*, *Tóti* stb. településnevek, de szláv eredetű a 16. századi *Szohodol*, valamint a Berettyó mellékvize, a *Beszterce* neve is. Román nevek főként a 14. századtól találhatók: *Dombrovica*, időben később a *Krajova*, *Dombrovány*, *Magorán* stb.

A második fejezetben tömör összefoglalást kapunk a magyar történeti helynevek kutatásának történetéről és módszereiről, a névtudomány kialakulásáról ANONYMUSTÓL BENKŐ LORÁNDIG. A fejezet végén HOFFMANN ISTVÁN névtudományi modellje áll; ennek alkalmazásával végezte kutatásait RÁCZ ANITA.

Nyelvtörténettel foglalkozó kutatók körében egykor általánosan elfogadott volt az a nézet, hogy a honfoglaló magyarság egységes nyelvvel érkezett a Kárpát-medencébe. Ma viszont egyöntetűen vallják, hogy a magyar nyelvnyelvjárásai már a honfoglalást megelőzően kirajzolódtak, annál is inkább, mivel egy nagyobb terület nyelvében megfigyelhetően kialakulnak nyelvnyelvjárások. A harmadik, terjedelmesebb részben az ómagyar kori Bihar megye településneveinek hangtörténeti elemzésével találkozunk, és ugyanitt olvashatunk a korai magyar nyelvnyelvjárások, nyelvi különbségek nem mindig egyértelmű kérdéseiről. Mivel egy-egy terület mindig sajátos névkinccsel rendelkezik, a névföldrajzi

¹ Az opponensi véleményeket és a rájuk adott választ l. Névtani Értesítő 26. 2004: 188–204.

vizsgálatok nagyban hozzájárulnak az adott terület hangtani, morfológiai és lexikális sajátosságainak megismeréséhez. „A nyelvjárások közötti eltéréseket alapszinten mindig a hangtan oldaláról kezdik szemügyre venni a dialektológusok.” Ennek fényében először a régió jellemző hangtani sajátosságait követhetjük figyelemmel, részletes képet kapunk a jellemző hangváltozásokról, ezek időbeli alakulásáról: a magánhangzók jellemző minőségi változásairól, a hangrendi kiegyenlítődéssről, a diftongusok, mássalhangzók helyzetéről, valamint a szótagokat érintő hangváltozásokról.

A kutatás legnagyobb, egyúttal leghomogénebb része Bihar megye történeti településneveinek leíró elemzése. Az elemzéshez HOFFMANN ISTVÁN többszintű névelemzési modellje, a „Helynevek nyelvi elemzése” (Debrecen, 1993) szolgált alapul, melynek kategóriáit a szerző a megye névanyagának megfelelően alakította át. A helynevek mint a szókincs részei kétféleképpen elemezhetőek: funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai szempontból, melyek egymással szoros összefüggésben vannak. Az elemzés kiindulópontja a funkcionális-szemantikai jegyek számbavétele, előbb az egy-, majd a kétrészes nevekre is kiterjedően. Az első funkcionális kategóriákban a település lakóihoz, birtokosaihoz kapcsolódó neveket veszi sorra. E településnevek, melyeknek többsége metonimiával, illetve szintagmatikus szerkesztésmóddal keletkezett, utalhatnak csoportokra: törzsnevek (*Jenő, Alkér* stb.), népnevek (*Besenyő, Tótfalu* stb.), foglalkozás- és méltóságnevek (*Csatár, Apáti* stb.); illetve egyénekre: személynevek (*Pósa, Izsólaka* stb.). Ez utóbbival mutatnak hasonlóságot a patrocíniumi nevek, melyek a települések templomainak védőszentjeit nevezik meg (*Szentmárton, Margittafalva* stb.). Társadalmi funkciót fejeznek ki az építménynevek (ezekben 'a hely viszonya valamely külső dologhoz, tényezőhöz' jelentés jut kifejezésre, pl. *Rév, Derzspalotája*) és a vásártartásra utaló nevek (*Vásári, Vásárhely* stb.). A kor településnevei között országosan meghatározó helyet foglalnak el azok, melyek a táj jellemző növény- és állatvilágára utalnak, a megyében ezzel szemben nem olyan kimagasló a számuk (*Szil, Almatelke* stb.). Természeti és települési környezetre egyaránt utalhatnak az úgynevezett lokális viszonyt kifejező településnevek, melyek általában (*Telek, Aroktelek* stb.), konkrétan (*Berettyó, Éradony* stb.) és viszonyítottan nevezik meg a helyet; az utóbbi esetben az *al(só)-* és *fel(só)-* helyzetviszonyító névrészek a leggyakoribbak, pl. *Alsó-* és *Felsőbottyán*. Közvetlen szemlélet nyilvánul meg a tulajdonságot kifejező településnevekben; ezek csak kétrészes formában fordulnak elő. Megjelölhetnek méretet, leginkább névpárokként (*Kis-* és *Nagybagos* stb.), alakot (*Hosszúpályi* stb.) és kort (az utóbbiban településtörténeti viszonyok tükröződnek, pl. *Újfalva*). A fejezet végén részletesen olvashatunk a helyfajtát kifejező és megnevező funkciójú névrészekről (az előbbiben az addig önállóan álló személynévhez helyfajtát jelölő földrajzi köznévi kapcsolódik, pl. *-falva -telke*), valamint az elemezhetetlen (pl. *Jofa*) és a kétrészes nevek bővítményrészeiről.

Az utolsó fejezetben a megye településneveinek keletkezéstörténeti elemzését követhetjük nyomon. Ennek célja, hogy érzékeltesse az új nevek létrehozásának szabályait és a változás irányát. A nevek keletkezésének mikéntjét nagyban befolyásolják a már meglévő helynevek. Jellemzőjük, hogy nem állandóak, az idők során különböző lexikális-morfológiai változásokon mennek keresztül. Az effajta elemzés akkor lehet igazán eredményes, ha az adott név a vizsgált korban kellő gyakorisággal adatolható. A helynevek keletkezéstörténetének hasonló szabályszerűségei lehetnek, mint a közszavak kialakulásának és változásának; ennek megfelelően a szerző elkülönít külső és belső névalkotási módokat. A külső névalkotáshoz az átvett nevek különböző száрма-

zási csoportjai tartoznak, s a megye népességének sokszínűsége a névkincsen is jól tettenérhető. E névtípus gyakoriságának a számbavételekor a magyar után csökkenő sorrendben a román (*Dombrovica* stb.) és a szláv (*Babonya* stb.) nevek következnek; némelyikük a 13. századtól adatolható. A belső névalkotási módozatok ezzel szemben a magyar névadás termékei, melyek közül a jelentésbeli névalkotás látszik a legkedveltebb névadási eljárásnak (*Telek* stb.). E kört gyarapítják a magyar névkincsbe névköltöztetéssel bekerült településnevek (*Velence* stb.). Gyakori névadási módnak tekinthető a morfológiai szerkesztés is; ez kizárólag egyrészes elnevezést eredményez (*Jánosd* stb.). A belső névalkotási módozaton belül tárgyalt nevek jellemző, hogy metonimikus névadással születtek. A szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett településnevek számban kevésbé maradnak el az előbbiektől; jellemzőjük, hogy jelzős összetételből alakultak, és kétrészes neveket alkotnak (*Nagyfalu* stb.). Végetetül a szerkezeti változással, ezen belül redukcióval (*Bócsida* > *Bócs*), bővüléssel (*Pap* > *Papi*), ellipszissel (*Kávastelek* > *Kávás*), kiegészüléssel (*Egyed* > *Egyedfalva*) és csekély számban népetimológiával (*Szentelek*) keletkezettekkel, valamint kategorizálhatatlan nevekkel (pl. *Akjel*) találkozhatunk.

Az érdekesekben gazdag, szakszerű és egyúttal olvasmányos kiadvány korszerű elvek és módszerek alkalmazásával egy helyen nyújt átfogó képet a régi Bihar vármegye településneveinek kialakulásáról, fejlődéséről. A nagyobb fejezetek végén rövid áttekintés, jól szerkesztett táblázatok és tekintélyes bibliográfia segíti a tájékozódásban az érdeklődőt.

KOVÁCS ANDRÁS

LÉVAI BÉLA: DEBRECEN KÖRNYÉKI HELYNEVEK Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2003. 157 lap

A kötet huszonegy névtani-helytörténeti vonatkozású közleményt tartalmaz. A dolgozatok többségének megszületését mintegy negyedszázados helytörténeti és névtani munkálatok előzték meg, melynek során a szerző a levéltári és könyvtári kutatások útján összegyűjtött adatokat a terepgyűjtéseken szerzett újabb tényekkel, helyszíni megfigyelésekkel egészítette ki. A kötetben szereplő írások közül tizenöt korábban már megjelent különféle névtani tárgyú munkáknak is helyet adó nyelvtudományi kiadványokban: a Magyar Nyelv, a Magyar Nyelvőr, valamint a Névtani Értesítő lapjain. A kötetbe bekerült néhány olyan dolgozat is, melyeknek tárgya földrajzi köznévként: *folyás*, *fűalj*, *hóstat*, stb.; e köznevek maguk is helynevekké vagy helynevek részévé válhatnak és váltak is.

A névtan komplex tudományág, s interdiszciplináris jellege abban is megmutatkozik, hogy művelőinek számos tudományágban kell jártasnak lenniük. LÉVAI BÉLA az adatok összegyűjtésekor és a dolgozatok írása során bizonyosan ezt is szem előtt tartva igyekezett mindig figyelembe venni a történelem, a településtörténet, a régészet, a településföldrajz, a családtörténet, a néprajz, a gazdaságföldrajz, a nyelvtörténet és még további tudományágak legfontosabb tényeit és összefüggéseit. Ez azonban magától érte-

tődően nem azt jelenti, hogy egyetlen név feldolgozása során egyidejűleg érvényesítette valamennyi szempontot: egyes írásaiban csupán azok a megközelítési módok kerültek elő, amelyek a név kapcsán felmerült problémák megvilágítására, illetve megoldására sikeresen alkalmazhatók.

A földrajzi közneveket feldolgozó írásokban a szerző célja a lexémák jelentésének a meghatározása (többjelentésű szavak esetében a lokális jelentés megadása). A földrajzi köznevek között találunk olyan lexémákat, amelyek használata nyelvföldrajzilag erősen behatárolt: csupán a kötet címében jelölt szűk területen jellemző (*fűalj* 'kertek alja', *látus* 'rész, birtokrész; tulajdon; dűlő'); esetükben a szerző a forrásokban előforduló szinonimák alapján igyekszik a pontos jelentést megadni. A *folyás* 'az érnél valamivel nagyobb vízfolyás, patak; természetes és mesterséges vízlevezető árok', *hóstat* 'külváros, majorság, belsőség' földrajzi köznevek az ország más tájain is ismertek, jelentésüket szótáraink is tartalmazzák, LÉVAI azonban további részjelentésekkel bővíti velük kapcsolatos ismereteinket. A lehetséges szemantikai tartalom feltárása a szerző célja a *Nyelves-út*, *Nyelves-hegy*, *Nyelves-erdő* nevek előtagjának vizsgálatakor is: feltételezése szerint a *nyelves* lexéma 'nyelvhez hasonló, elágazó' jelentésben került be a helynevekbe.

Egy más aspektus, az etimológiai kérdések kerülnek előtérbe a *Szordas*, *Tacsilló-halom*, *Zelemér* neveket tárgyaló írásokban. LÉVAI BÉLA e névalakulatok kapcsán felsorakoztatja a korábban felmerült eredeztetési lehetőségeket, majd igyekszik a legvalószínűbb keletkezési módot megtalálni. Az Árpád-kori *Szóládmonostora* településnévnek az idők folyamán számos névváltozata létezett, ezeket tekinti át és magyarázza az azonos címet viselő dolgozat. *Józsa* nevének vizsgálata során pedig a név két szempontból is egyedülálló voltát igyekszik bizonyítani: egyrészt a Kárpát-medencében nem létezett másik ilyen nevű önálló helység, másrészt az elmúlt évszázadok során a település kétszer kapta meg ezt a nevet (először egyik 13. századi, *Józsa* nevű birtokosáról nevezték el, másodszer pedig az 1700-as évek elején *Jósa* István családneve vonódott át a településre), de a két névadásnak nem volt köze egymáshoz. „A dettosföldi Debrecen” című írásban pedig a településnévnek a magyarországi *Debrecen* városnévhez való viszonyát mutatja be a szerző, miközben igyekszik feltárni a két helynév keletkezésének, alakulásának, egymásra hatásának lehetséges körülményeit.

Az Árpád-kori *Bigecs* és *Szentlászló* nevű települések lokalizálása a célja a hasonló című tanulmányoknak. A szerző igyekezett olyan új aspektusokat is bevonni a vizsgálatba (pl. a szó helyi jelentése), amelyek a lokalizálati probléma megoldását elősegíthetik.

LÉVAI BÉLA kötete több olyan tanulmányt is magába foglal, amelyek a névtani vizsgálódásoknak nem a nyelvi, hanem inkább a történeti, természetföldrajzi stb. oldalát részesítik előnyben. A „Cégény, Cégény rét”, valamint a „Sáránd” című dolgozatokban – a nevek lehetséges magyarázatainak rövid ismertetése mellett – a települések térfelszíni viszonyainak a részletes leírásával találkozunk. Az inkább történeti tárgyú, mintsem nyelvi „Monostor a helynevek tükrében” és „Salamon” című írásokban szintén alapos bemutatását kapjuk a természetföldrajzi jellemzőknek, emellett azonban hasonló részletességgel tárgyalja a szerző a településeknek, illetve első lakóinak történetét. Az „Etelaka”, a „Mihálylaka birtok története” és a „Szilegyház” című írásokban pedig településtörténeti, családtörténeti, valamint a birtokviszonyokra vonatkozó vizsgálatainak legfontosabb eredményeit foglalja össze. Hasonló szempontok alapján mutatja be a szer-

ző „XVIII. századi zeleméri helynevek” című dolgozatában az adott időszakból való térképeknek Zelemér és Szentgyörgy települések területére, illetőleg e települések határára vonatkozó anyagát, valamint a tárgyalt helynevek mai továbbélését.

A kötet tartalmának e rövid szemléjéből az is kiderül, hogy a szerző az előszóban megfogalmazott irányelvnek megfelelően igen sok tudomány eszközeinek, eredményeinek a felhasználásával, a névtant – számos elődjéhez hasonlóan – interdiszciplináris tudománynak tekintve közelít témájához, a helynevek vizsgálatához.

RESZEGI KATALIN

A MAGYAR NÉVTANI ÉRTEKEZÉSEK SZOROZATRÓL ÉS ELSŐ KÖTETÉRŐL – B. GERGELY PIROSKA: KALOTASZEG KERESZT- ÉS BECENEVEI

1. A magyar névtani kiadványok között nemrég egy új sorozat első kötetét, B. GERGELY PIROSKA „Kalotaszeg kereszt- és becenevei” című munkáját vehette kezébe a névtan iránt érdeklődők széles tábora. Illő, hogy ebből az alkalomból néhány szót szövegezzünk erről a kötetről és magáról a sorozatról.

A névtani kutatások eredményeinek fontos fóruma volt a Magyar Névtani Dolgozatok HAJDÚ MIHÁLY (és néhány szám erejéig JUHÁSZ DEZSŐ) szerkesztésében. E sorozat immár elérte a 200. kötetet, így felmerült a kérdés: folytatódjék-e a sorozat némi arculati változtatással, vagy teljesen új alapokra helyezve induljon egy új sorozat az értékes névtani munkák megjelentetésére. A korábbi sorozat megjelentetője, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének Névkutató Munkaközössége úgy határozott, hogy az utóbbi lehetőség tűnik követendőnek, mivel tematikus jellegű változtatásokra is sort kell keríteni. Az MND ugyanis adatközlő és feldolgozó, elemző jellegű munkáknak is helyt adott, s ez a tematikus sokszínűség mellett sokszor színvonalbeli egyenetlenségeket is eredményezett (l. HAJDÚ MIHÁLY értékelését a Névtani Értesítő jelen számában). Célszerűnek tűnt ezért legalább e két egységet szétválasztani, és a nagyobb terjedelmű értekezések, elemzések, feldolgozások számára külön sorozatot indítani.

A Magyar Névtani Értekezések sorozatban eszerint elsősorban olyan munkákat kívánunk közölni, amelyek a magyar névtani kutatások egy-egy részterületének újabb eredményeit összefoglaló, értékelő, elemző álláspontból közelítik meg. Továbbra is helyt adunk az egy-egy tájegység névanyagát rendszerező feldolgozásoknak, ahogy ezt az alább ismertetett munka is példázza. Ilyen esetben természetesen az adattárak csatolását sem mellőzhetjük. A sorozat kötetei között helyük van a tematikus tanulmánygyűjteményeknek, doktori disszertációknak és egyéb színvonalas névtani munkáknak is.

Az új sorozatot új arculattal kívántuk érzékeltetni. A külső megjelenés mellett megváltoztak a szerkesztési szempontok is. Figyelembe vettük más névtani kiadványok gyakorlatát; közülük leginkább a Névtani Értesítő szerkesztési szabályait tartjuk követendőnek (l. a jelen szám végén is). A sorozatjelleget a külső borító grafikai ábrázolása továbbra is érzékelteti.

2. A sorozat első kötete szervesen illeszkedik B. GERGELY PIROSKA eddigi munkásságának vonalába. Kalotaszeg személynév-fajtáinak átfogó elemzése ezzel a kötettel vált teljessé. E tájegység családnévanyagát és ragadványneveit tárgyaló, mára a névtani kutatásban alapműveknek számító kötetek (B. GERGELY 1977, 1981) után immáron a kalotaszegi keresz- és a becenevekbe is bepillantást nyerhetünk. Az alábbiakban csupán néhány gondolatot jegyzek meg a műhöz kapcsolódóan. A részletes ismertetéstől és bírálattól most eltekintenek, bízva abban, hogy nálam szakavatottabb és ez esetben objektívabb névtanosok ezt hamarosan úgyis megteszik, ahogy ezt a szerző korábbi monográfiái esetében már tapasztalhattuk.

A bevezető arról tájékoztat, hogy e mostani kötet anyagának jelentős része a szerző 1960-as években folytatott gyűjtésének az eredménye, „mely magán hordozza az akkori viszonyok közt egyedül lehetséges: kizárólag adatközlőktől származó élőnyelvi adatgyűjtés előnyeit és hátrányait” (7). Másokhoz hasonlóan különböző okokból B. GERGELY PIROSKA sem használhatta az adatgyűjtéshez a keresztnévvizsgálat legfontosabb forrásának számító anyakönyveket, így a névátörökítésről is például az élőnyelvi gyűjtésből nyerhetett adatokat. E gyűjtési módszer kétségtelen előnye főként a becenevek kapcsán jelentkezett, hiszen a szóbeliségben használt gazdag becenevrendszer írott forrásokban jóval ritkábban fordul elő.

A kötet öt fő tematikus egységre tagolódik. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a látványosabb tipográfiai megoldások vagy sorszámozás alkalmazásával jobban elkülöníthetőek, tagolhatóak lettek volna a tematikus egységek, a fejezetek és az alfejezetek. Mind ez a munka értékét azonban érdemben nem befolyásolja.) Az első fejezet Kalotaszeg keresztnéveit tárgyalja, külön vizsgálva a férfi- és a női keresztnéveket (9–52). A keresztnév-feldolgozás alapja a szakirodalomban gyakran alkalmazott statisztikai módszer, a nevek megterheltségének vizsgálata, amelynek segítségével nyilvánvalóvá válhatnak a névadásban mutatkozó területi és kronologikus hasonlóságok és különbségek. B. GERGELY Kalotaszeg keresztnévadását – a tőle megszokott módon – négy kistájegység (Alszeg, Felszeg, Nádamente, Kapusmente) összehasonlításával vizsgálja. A könnyebb érthetőséget szemléletes ábrák és diagramok sorával sikerült elérni.

A szerző a hagyományos elemzési módszert szocioonomasztikai szempontokkal is kiegészítette. Kimutatta egyebek mellett Felszeg és Nádamente két-két hagyományosan falusias és városias településének (Magyarvalkó és Bánffyhunrad, Mákó és Bács) névadásában mutatkozó eltéréseket is. Megállapította, hogy a hagyományos falvakban a nagyon gyakori, 20% fölötti nevek alkotják a névstruktúra jelentékenyebb részét (47).

A másik nagy tematikus egységben Kalotaszeg rendkívül színes becenevrendszerét ismerhetjük meg (53–91). Természetesen itt is – hasonlóan más vidékekhez – a leggyakoribb férfi és női nevek becenevbokrai a legterjedelmesebbek (*János* 38, *István* 33, *András* 23, *Ferenc* 19; *Erzsébet* 49, *Ilona* 35, *Anna* 26, *Katalin* 25). Kiemelendő, hogy a vizsgált terület egészére jellemzőek a *Kis/Kicsi*- előtaggal alkotott becenevek (65).

A továbbiakban a történeti keresz- és becenevekről olvashatunk (92–110) SZABÓ T. ATTILA kalotaszegi személynévgyűjtésének feldolgozásával. A kötetben helyet kapott még egy az 1989–1992 között született általános iskolások keresz- és beceneveit tárgyaló fejezet is (111–23), így az adatok időbeli összevetése is lehetővé vált. A kötetet az adattár zárja, mely terjedelmével is jelzi Kalotaszeg gazdag keresz- és becenevrendszerét (125–322).

A kötet jelentősége abban áll, hogy ezzel nemcsak a jeles névkutató nyelvész, B. GERGELY PIROSKA Kalotaszeg személyneveit tárgyaló sorozata válhatott teljessé, hanem ezáltal egy magyar tájegység személynévadásáról olyan átfogó képet kaphatunk, amelyre a névtani kutatás mindaddig viszonylag kevés példát szolgáltatott (l. pl. ÖRDÖG FERENC: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Bp., 1973; FÜLÖP LÁSZLÓ: A Somogy megyei Vízmente személynevei. Bp., 1990). Úgy hiszem, hogy e színvonalas feldolgozás a magyar névtannak mindenképpen hasznára lesz, és az új sorozat további köteteinek is mintául szolgálhat.

N. FODOR JÁNOS

SETTLEMENT NAMES IN THE URALIAN LANGUAGES

[Településnevek az uráli nyelvekben]

Edited by SÁNDOR MATICSÁK.

Onomastica Uralica 3. Debrecen–Helsinki, 2005. 182 lap

1. Önmagában is örvendetes tény egy új, mindössze négy éves múltat maga mögött tudó névtani sorozat újabb darabját kézbe venni, így az alkotóműhely töretlen vitalitását konstatálni, azonban igazán az táplálja az örömmünket, hogy a 3 kötetes válogatott bibliográfia (1/a, b és c), valamint az uráli népek helynévkutatását bemutató tudománytörténeti, illetve áttekintő jellegű tanulmánykötet (2.) után az új opus egy igen jelentős részterületet, az egyes uráli nyelvek településnév-rendszerét együtt bemutató kötet. Mi, magyarok a határokon túlra került magyar nyelvű közösségek problémáit ismerve igazán tudhatjuk, hogy az anyanyelvi településnevek ismerete, gondozása és megtartása a népi/nemzeti identitással szorosan összefüggő tényező.

A megszokottan igényes kivitelben, szépen komponált tipográfiával előállított kötet tizenkét tanulmányt tartalmaz, melyek azonban sajnos nem terjednek ki valamennyi uráli népre: egyelőre hiányoznak a mari, az obi-ugor és a szamojéd nyelvek. Az előszó hangsúlyozza, hogy nem az etimológiai kutatásoknak akartak teret adni, hanem a rendszerek leírásának igényével készült a kötet. Ez a terület – főleg a kisebb népeknél – nem vagy alig volt kutatott eddig; az onomasztika szinte egyet jelentett az etimológiával.

Az Onomastica Uralica néven futó kutatási együttműködésen belül lehetőség nyílik a rokonságból fakadó hasonlóságok, illetve az eltérő történelem, valamint a földrajzi és idegen nyelvi környezet eredményezte különbségek feltárására. A településnevek – mint a leginkább kutatott helynévtípus – megfelelő alapot biztosítanak az összehasonlító munkák elkezdéséhez, melyek eredményei – különösen a kisebb uráli népek esetében – a történeti nyelvészet és más történeti jellegű tudományok területén is hasznosulhatnak, ha sikerül tudományos szinten modellálni a névváltozások karakterisztikáját és a névkölcsönzés (átadás és átvétel egyaránt) szabályszerű tulajdonságait leírni. Mindehhez első megközelítésben az egyes nyelvek településnév-rendszerének lexikális-morfológiai, funkcionális-szemantikai megismerése szükséges, lehetőleg a történeti rétegződésből, a földrajzi, ökonómiai és szociokulturális helyzetből fakadó

különbségek feltárásával. A kötetben tehát egy újszerű kezdeményezés – remélhetőleg – első darabját üdvözülhetjük, melyet nem kis haszonnal forgathatnak mind a névtan, mind az uralisztika művelői.

2. Úgy tűnik, minél északibb egy nép, annál több nyelven kívüli ismeret szükséges sajátos településrendszerük neveinek megértéséhez. A finneknél a névanyag gerincét a háznevek alkotják, melyek tartósan elválaszthatatlanok voltak a családnevektől (LAILA LEHIKONEN: Finnish House Names and Their Connection with Surnames). A leggyakoribb típus a személynév + *-la/-lä* helynévképző. A vepszéknél a „fészek” vagy „csoport” rendszer a jellemző (I. I. MULLONEN: Vepsian Oikonymy). Az, hogy egy településcsoport neve földrajzi név metonímikus átvétele, vagy személynévi eredetű (többnyire *-l* képzővel), összefüggésben van a földrajzi és gazdasági viszonyokkal. A kolai lappoknál inkább szállásokról beszélhetünk (G. M. KERT: Saami Village Names in the Kola Peninsula), melyek többnyire egyszerű vagy összetett toponimek megtoldva a *sijjt* köznévvel. A. G. MUSANOV tanulmánya egyenesen a településtípusokat jelentő komi köznevek köré szerveződik (Appellatives Meaning Settlement Types and Forms). Történetileg 13, továbbá 6 jelenleg is aktív névtípust mutat be.

Az áttekintő rendszerleírás mellett ízelítőt kapunk az észti településtípusok és -nevek történeti aspektusú vizsgálatából is MARJA KALLASMAA tanulmányából (Estonian Settlement Names). Az észti névrendszerben látszik a legkiterjedtebb szuffixumrendszer. Az udmurt településnevek struktúrájának precíz leírását és lexikális-szemantikai elemzését adja L. Y. KIRILLOVA „Udmurt Oikonymy” című tanulmánya. A víznevekkel alakult összetételeket – mint az udmurt anyag lehangsúlyosabb részét – külön is tárgyalja. MATICSÁK SÁNDOR tanulmányából (The Types of the Mordvin Settlement Names) megtudjuk, hogy a mordvin településnév-rendszerben fele-fele arányt képviselnek a köznévi (’falu’, ’szállás’ jelentésű, avagy folyónévi) utótagú összetett településnevek, illetve a személynévi eredetűek, melyekben oroszos formájú, de gyakran pogánykori mordvin családnevek szerepelnek névadóként. A szerző bemutatja egyes, eredetileg köznévi névszóképzők topoformánssá válását is.

Alapvetően szociolingvisztikai nézőpontból közelít a településnevek rendszeréhez két tanulmány. N. N. MAMONTOVA „Karelian Oikonymy: its Status, Problems and Prospects” című tanulmányában az orosz adminisztráció névregisztrálási gyakorlatát elemzi, kitekintéssel a jelenben zajló folyamatokra. D. V. TSYGANKIN tanulmányában a Mordvin Köztársaságon kívüli mordvinok egy jelentős csoportjának településneveit mutatja be (Mordvin Settlement Names of the Trans-Volga Region), ahol a rendkívül heterogén nyelvi és nemzetiségi helyzetből adódóan a névrészek eredete és az adaptációs folyamatok bírnak különös jelentőséggel.

Három magyar témájú tanulmány van a kötetben. A neves történész, középkorkutató KRISTÓ GYULA tanulmánya (Settlement Name Giving in the Age of the Árpáds) a kezdetektől az Árpád-kor végéig mutatja be korai településneveink rétegződését szemantikai csoportok, etimológia és morfológiai szerkezet alapján. A szerző bemutatja a névadási motivációk történeti hátterét, és elvégzi a névtípusok korszakolását is. TÓTH VALÉRIA tanulmánya (The Changes of the Hungarian Settlement Names) a rendszerleírás utáni fázist idézi: nem a településnevek, hanem a névváltozások tipológiáját kutatja, megadva azok kutatásának elméleti keretét, és kimutat néhány változási okot is; s szemléletes ábrákon mutatja be a változások lehetséges irányait. BÖLCSKEI ANDREA dolgoza-

tának (The Correlational System of Hungarian Historical Settlement Names) témája az a kiterjedt előtagrendszer, amit a magyar nyelv a településnévi homonímia elkerülésére fejlesztett ki. A szerző a spontán névdifferenciálódást, tehát a 13. századtól 1898-ig terjedő korszakot vizsgálja, a megkülönböztető előtagok alapos rendszertani és szemantikai elemzését adva.

3. A tanulmányok arról árulkodnak, hogy a téma jövőbeli kutatóira számos probléma megoldása vár még. Először is, hogy nem minden nép településnév-rendszerének kutatása jutott el a struktúrák összehasonlíthatóságának szintjére. Továbbá az uráli népek egymástól hatalmas távolságra, igen eltérő földrajzi adottságok között letelepülvén merőben különböző településszerkezetet – és annak megfelelő névtípusokat – alakítottak ki, így szükségesnek látszik majd a terminológiát szocioökonómiai szempontok szerint egységesíteni, hiszen a skála az állandó jellegű, népes településektől (vö. a magyar tanulmányok) a különálló házakon (finn) át a gyakori helyváltoztatásban lévő szálláshelyekig (lapp) terjed. A vepsze településrendszer a nyugat-magyarországi sziere településekkel mutat rokon vonásokat, ez utóbbi viszont nem szokott témája lenni a településnevekkel foglalkozó magyar tanulmányoknak.

Az időkeretek is erősen szóródnak, például a finn háznévanyag zömét az 1720-as évektől kezdődő adóívek adják, a karjalaiak a 15–16. századi censusra támaszkodhatnak, s csak az észti, komi és magyar anyag ad jó lehetőséget az írásbeliség alapján a korok közti változások megragadására (vö. A. G. MUSANOV és TÓTH VALÉRIA tanulmánya).

Külön problémát jelent az orosz adminisztráció – mint elsődleges forrás – névkezelése; a kisebb uráli népek településnév-anyaga csak orosz forrásokon keresztül közelelhető meg. Itt elérkeztünk két sarkalatos kérdéshez: az egyik a hivatalos nyelvi (az adminisztráció nyelve) adatok egybevetése a népnyelvi adatokkal (melyekből történeti síkon még nagyobb hiány van); a másik – rokon – probléma az ismert történelmi folyamatok következtében asszimilálódott területek etimonjukban uráli neveinek rekonstrukciója. Az orosz nyelv a saját rendszerével adekvát módon járt el a kis népek településneveinek regisztrálása során, így – mint arról lépten-nyomon meggyőződhetünk – az orosz nyelvi, névalkotási ismeretek is szükségesek a kérdéskör tanulmányozásához. Ennek megfelelően lettek az egyes nyelveken belüli elemzéseken túl hangsúlyos részei a tanulmányoknak a névkölcsönzések témaköre.

4. Az itt megjelent tanulmányok jó alapot biztosítanak arra, hogy áttekintjük a településnév-rendszertani és -tipológiai kutatások helyzetét az egyes uráli népeknél, és megfogalmazódhassanak a kutatási téma hátralévő feladatai, fő irányai. Egyes közös vonások máris kirajzolódnak, mint például a hasonló grammatikai szerkesztésmóddal formált összetett településnevek. Talán már ebbe a kötetbe is bekerülhetett volna az első összegzés. További haszna lehet a szemünk előtt kibontakozó kutatási együttműködésnek, hogy a kötet alapján egymás megközelítési módjaitól megtermékenyülve folytathatják munkájukat az uráli népek névkutatói, és hogy eredményeik a nemzetközi névtudomány számára is hasznosulhatnak az igényes angol fordításnak köszönhetően. Ez utóbbival kapcsolatban annyi megjegyzésem lenne, hogy az *uráli* szó lehetséges angol megfelelői között – ha nem is lényegi, de határozott – distinkció van; az 'uráli népekhez, nyelvekhez kötődő' jelentést a *Uralic* terminus technicus hordozza a sokkal

általánosabb értelmű *Uralian*-nal szemben. Kiváló dolog, hogy a tanulmányok az interneten is megtalálhatók (<http://onoma.ural.klte.hu>), még hozzá – az elmélyült kutatást segítve – eredeti nyelven is. Külön öröm számomra, hogy a tanulmányokat olvasva képet kaphattam számos rokon nép településeinek társadalmi-gazdasági-kulturális környezetéről, és azok történelmi változásairól is.

MIKESY GÁBOR

ATLAS ALTSORBISCHER ORTSNAMENTYPEN

[Az Ószorb Helynévtípusok Atlasza]

Főszerkesztő ERNST EICHLER. INGE BILY vezetésével szerkesztette BÄRBEL BREITFELD és MANUELA ZÜFLE

Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig.

In Kommission bei Franz Steiner. Verlag Stuttgart, 2000–2004.

(Heft 1. 2000. 100 lap + 2 térkép; Heft 2. 2003. 182 lap + 23 térkép;

Heft 3–4. 2003. 197 lap + 13 térkép; Heft 5. 2004. 216 lap + 1 térkép)

1. A második világháború előtt S. ROSPOND lengyel névkutató valamennyi szláv nyelvre kiterjedő névtani atlaszt szeretett volna összeállítani. Nagyszerű terve nem valósulhatott meg, mivel az egyes nyelvekről nem állt rendelkezésére elegendő hiteles történelmi névanyag. Az 1958-as moszkvai szlavisztikai kongresszuson a szláv névtani atlasz megvalósításának terve azonban ismét napirendre került. Akkoriban azt a célt fogalmazták meg, hogy a szláv eredetű földrajzi nevekkel jelentéstani csoportokat kell kialakítani (pl. településnevek), majd azokat térképlapokra kell felvinni. Az időközben megjelent helynévszótárak összeállítói ugyanakkor meggyőződhetek arról, hogy a lexikai különbségek tipológiai bemutatása csak akkor valósítható meg, ha az egyes nyelvek megközelítőleg teljes névkincsét alaposan ismerik. Az 1960-as évektől a lexikai-etimológiai vizsgálatok helyett azonban a névszerkezeti vizsgálatok kerültek előtérbe. A névszerkezeti tipologizálásánál a megközelítőleg teljes névkincs részletes ismerete már nem feltétlenül szükséges.

Először az elméleti és módszertani kérdéseket kellett tisztázni, majd egységesített kérdőívek felhasználásával sikerült kidolgozni a szláv eredetű településnevek szerkezeti típusait. A történelmi és jelenlegi névanyagból összeállított adatbázis segítségével a szerkezeti típusok számát állandóan bővíteni lehet. E témakörből eddig két kiadvány jelent meg (ERNST EICHLER – RUDOLF ŠRAMEK: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Namenkundliche Informationen 1988: 1–86; INGE BILY – EWA JAKUS-BORKOWA – ERNST EICHLER – KRYSZYNA NOWIK – RUDOLF ŠRAMEK: Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen [anhand der westslawischen Sprachen]. Österreichische Namenforschung 1993/1: I–IX, 1–29). A szerzők a szláv eredetű településnevek szerkezeti típusairól egy kézikönyvet szeretnének összeállítani. Ebben az alapmunkában helyet kapna az Európa és Ázsia országaiban fellelhető valamennyi szláv eredetű településnév-szerkezeti típus.

Az „Általános szláv névtani atlasz” összeállításán nemzetközi munkacsoport dolgozik. Munkájukat a Nemzetközi Szláv Névtudományi Bizottság hangolja össze, és évenként valamelyik szláv nyelvű országban kongresszust rendez. Csehországban, Lengyelországban, Németországban és Szlovákiában állandó munkacsoport tevékenykedik. A kutatásokba bekapcsolódott Ausztria, Bulgária, Magyarország és Ukrajna is. Az elkövetkező években a közös munkához szeretnék megnyerni Albánia, Finnország, Görögország, Horvátország, Macedónia, Oroszország, Szerbia, valamint Szlovénia kutatóit is.

2. Az „Általános szláv névtani atlasz” elméleti kérdéseinek tisztázásához, majd a névszerkezeti típusok kidolgozásához a magyar szlavisták kutatási eredményei is hozzájárultak. Itt elsősorban HADROVICS LÁSZLÓ, KIRÁLY PÉTER, KISS LAJOS, KNEZSA ISTVÁN és SIPOS ISTVÁN munkáit emelhetjük ki. SIPOS és KNEZSA hosszú időn át képviselte a szláv nyelvű országokban megrendezett konferenciákon Magyarországot, szakmai fórumokon pedig rendszeresen beszámoltak az atlasz munkálatairól.

A tervezett „Magyarországi szláv névtani atlasz” a jelenlegi országhatáron belül a 2000 utáni önálló településneveket és azok történeti előzményeit mutatná be az első írásos emlékektől kezdve, amennyiben a nevek szláv alapokra vezethetők vissza, vagy szláv névelemeket is tartalmaznak. A kutatási terv szerint a jelenlegi névanyagban meg kellene határozni, hogy a nevek vagy névrészek melyik szláv nyelvcsoporthoz (keleti, nyugati, déli) vagy nyelvből származnak. A pontos szétválasztás után ki lehetne dolgozni a névstruktúrákat. Az „Ószorb névtani atlasz” elméleti és gyakorlati tapasztalatait itt közvetlenül lehetne hasznosítani. Sajnos máig a keleti és délszláv nyelvek egyikéről sem jelent meg hasonló munka.

A mai településnevek történeti előzményeit képviselő adatoknál is fel kellene tárni a névstruktúrákat és azok változásait. Minél korábbi településnévi adatban bukkan fel a szláv névelem – elsősorban a korai középkorra gondolunk –, annál nehezebb megállapítani, melyik szláv nyelvből származik, mert az egyes szláv nyelvek ekkor még nagyon közel álltak egymáshoz. Az itt vázolt feladatok megvalósításához rendszerezni kellene az egyes szláv nyelvekre vonatkozó eddigi részkutatások eredményeit: milyen az egyes nyelvjárássok feldolgozottsága, milyen mértékben gyűjtötték össze a vizsgált területen a helyneveket és a személyneveket, készültek-e a kutatott területről nyelvatlaszok stb. Az eddigi részkutatások eredményeit alaptérképekre kellene felvinni, s ezek alapján lehetne elkészíteni később a tematikus térképeket. Az egyes szláv nyelvek kutatásában eddig is szép eredményeket értünk el. Így például a magyarországi szlovák nyelvjárásokról atlasz készült, a ruszin (kárpatukrán) nyelvemlékekről monográfia jelent meg, és számba vettük a magyar nyelv szláv jövevényszavait is. Az eddigi eredmények alapján reménykedhetünk abban, hogy a magyarországi szláv nyelvek névtani atlasza belátható időn belül elkészül.

3. Az „Általános szláv névtani atlasz” előmunkálataiban fontos állomást jelent az „Ószorb helynévtípusok atlaszá”-nak a megjelentetése. (Az egykori ószorb településterület a jelenlegi teljes Szászországot, valamint Brandenburg, Sachsen-Anhalt, Thüringia és Nyugat-Lengyelország részeit foglalta magába.) Az atlasz szerkesztői ROSPOND elméleti kutatásain kívül támaszkodtak a „Cseh névtani atlasz” adataira, az utóbbi évtizedekben megjelentetett regionális névkönyveknek, helynévgyűjteményeknek, EICHLER

módszertani előtanulmányainak, valamint KÖRNER patrocíniumi helységnevekről írt értekezésének eredményeire is.

Az első füzetben az előszó után INGE BILY áttekintést nyújt a vizsgált terület nyelv-történeti korszakairól és névrétegeiről (óeurópai, germán, szláv, német). Ezt követően a szerzők részletesen foglalkoznak a szláv nevek német névrendszerbe való beépülésének kérdéseivel. ERNST EICHLER külön fejezetben mutatja be azokat az eljárásokat, melyekkel az eredeti ószorb névalakok rekonstruálása elvégezhető. (Egy-egy névhez az egyes szláv nyelvekből hiteles történeti adatokat gyűjtött össze, majd összevetette őket egymással. Munkájában figyelembe vette a szláv történeti hangtan, valamint a szláv–német hanghelyettesítés törvényszerűségeit is). A továbbiakban az atlasz céljáról és a névcikkek felépítéséről olvashatunk. A térképlapok tájékoztatnak a különböző névszerkezetek térbeli elterjedéséről, a szláv betelepülés folyamatáról, valamint a régebbi és újabb szláv települések elhelyezkedéséről. Az atlasz munkálataihoz és kiértékeléséhez szükséges alapvető szakirodalmon kívül a kötet tartalmazza az egész szláv nyelvterületről az összehasonlításhoz felhasználható elméleti értekezések, monográfiák, névkönyvek, egyéni tanulmányok bibliográfiai adatait is.

A második füzetben a kétszótagú szláv személynevekből keletkezett helységneveket találjuk. A harmadik–negyedik füzet a vizsgált települések nevében a szláv alapokra visszamenő csonka személynevek képzési módjaival foglalkozik. Az ötödik füzetben közlik a vizsgált terület helységneveiben fellelhető rekonstruált ószorb és ópoláb névalakok teljes listáját. Egy másik névjegyzék a településnevek rekonstruált alapalakjait tartalmazza. Ezután következnek ábécérendben a mai helységnevek, mellettük zárójelben a rekonstruált alapalakok.

4. A következőkben egy névcikk felépítését mutatjuk be, konkrét példán keresztül.

Szerkezeti típus: kétagú szláv teljes név + *-ici* és *-ovici* toldalék
(A „Szláv névtani atlasz” 359. számú *-ici* és 360. számú *-ovici* típusa)

*Bol’eborici
1283 (PN de) Bolberitz
[E/3] 3. **Bolbritz** w. Bautzen, oso. Bolborcy (DS
28, 35, DS 19, 207, DS 31, 58, Eichler Slaw. ON
1, 52 f.; Sächs. ONB 1, 92)
*Bol’ebor

1. sor: [ószorb rekonstruált alapalak] **Bol’eborici*
2. sor: [legrégibb történeti adat] 1283 (PN de) *Bolberitz* személynév
3. sor: a) [folyó szám a szerkezeti típuson belül, jelszimbólummal jelenik meg a térképen] 3; b) [a vizsgált helység helye a térképen] [E/3]; c) [mai hivatalos névalak] *Bolbritz*; d) [helymeghatározás] Bautzentől nyugatra; e) [felsószorb vagy alsószorb vagy lengyel névalak] felsószorb: *Bolborcy*; f) [feldolgozott források, irodalom].
4. sor: [a helynevet az alábbi alapalakból lehet levezetni] ószorb teljes név
**Bol’ebor*.

A szócikkben közölt adatokon kívül a térképek az ószorb nyelvterületen a *Bolbritz* helynév gyakoriságát és elterjedtségét is szemléltetik.

5. Az atlaszhoz hatféle térképtípus tartozik. Az 1:100000 méretarányú **áttekintő térkép** az államhatárok, földrajzi egységek (vizek, erdők stb.), domborzati viszonyok, valamint meghatározott szempontok szerint kiválasztott helységnevek feltüntetésével összképet nyújt a vizsgált területről. – Az **alaptérképre** épülnek a különböző tematikus térképek (típus, kombinált térképek). – Az **előtérképek** tájékoztatnak a vizsgált területről megjelölt névatlaszokról, illetve a megmaradt szláv szókincs, a helységnevek, dűlőnevek és személynevek feldolgozottságáról. – A **szerkezeti típusok térképei** a kéttagú teljes szláv *-j, -ovici, -in, -ov* toldalékú, valamint a kéttagú hibrid (szláv–német, pl. *Bogomilsdorf*) névszerkezeteket mutatják be, és áttekintést nyújtanak a szóképzésről. Az **elemző térképek** olyan kéttagú teljes szláv névalakokat mutatnak be, melyek leggyakoribb második tagja a következő: *-slav, -mir, -bud, -gost, -mist, -rad, -bor, -mil*. – Az **összefoglaló térképen** valamennyi szerkezeti típus megtalálható. A különböző névszerkezetek így könnyen összevethetők egymással.

Az „Ószorb helynévtípusok atlasza” a modern névtan egyik alapvető műve, mely a szláv nyelv- és településtörténeten kívül fontos ismereteket nyújt a medievisztika, a történeti névtan, a régészet és más tudományágak számára is.

VINCZE LÁSZLÓ

REINHARD BAUER: DIE FLURNAMEN DER GEMEINDE ANDECHS. SIEDLUNGS-, FLUR- UND HAUSNAMEN DER GEMARKUNGEN ERLING, FRIEDING UND MACHTLFING
[Andechs helynevei. Település-, dűlő- és háznevek Erlingben, Friedingben és Machtlfingban]
Verband für Orts- und Flurnamenforschung in Bayern.
München, 2004. 192 lap

Az *Andechs* nevet már a középkor óta használják a várra, a grófi nemzetségre, később pedig a bencés kolostorra is. *Andechs* ma a körzet neve. Itt található a kolostor, valamint Erling, Frieding és Machtlfing községek. Könyvünk a „Die Flurnamen Bayerns” sorozatának tizedik köteteként jelent meg. A bajor dialektológia nagy alakja, JOHANN ANDREAS SCHMELLER (1785–1852) „Bayerisches Wörterbuch” című munkájában (1827–1837) már sok nevet megmagyarázott az itteniek közül, a tudományos kutatás Bajorországban azonban szisztematikusan csak a helynévkutatás egyesülete, a Verband für Flurnamenforschung 1920-as megalapításával kezdődött el.

A könyv szerkezete világos és átlátható. A bevezető részben olvashatunk az andechsi kolostorról, a hely földrajzáról, történelméről és az andechsi dialektusról is. A nyelvjárást ANTHONY ROWLEY tanulmánya alapján mutatja be a könyv, folyamatosan utalva a történelemmel való szoros kapcsolatra, hangsúlyozva többek között a nyelvjárási szókincs fontosságát a más nyelvekkel való kapcsolatok megállapításában (gót, olasz

jövevénytiszta). A történelmi fejezetből megtudhatjuk, hogy innen származik a mi történelmünkben is fontos szerepet játszó Meráni család, s olvashatunk Gertrudis meggyilkolásáról és öccséről, V. Bertholdról is. A második rész a háznevekről és természeti nevekről beszél általánosságban. A harmadik, negyedik és ötödik rész a három település ház- és természeti neveiről szól, településtörténeti áttekintésekkel kiegészítve. A könyv végén 37 lap terjedelmű névmutató található, ezt követi egy 1865-ből való, mintegy negyvenoldalas kataszterterkép-melléklet. (E térkép eredetijét a bajor állami levéltárban őrzik.) A mutató és a térkép nagymértékben megkönnyíti a könyv névtani felhasználhatóságát. A kötetet emellett számos régi és mai kép, fotó illusztrálja.

A könyv a Haus der Bayerischen Geschichte felkérésére készült. A szerző többször hangsúlyozott célja, hogy a nevek vizsgálata révén minél többet tudhassunk meg a bajor történelemről és a népi kultúráról. A nyelvészet tehát, és benne a névtan is, e könyvben a Wörter und Sachen szellemében a népiségtudomány része. A könyv mindhárom település házneveit (Hausnamen) és természeti neveit (Flurnamen) vizsgálja. A német *Flurname* szó nemcsak a mezők neveire terjed ki, jóval tágabb annál: ide tartoznak az erdők, a vizek, a hegyek stb. nevei is, a házneveket és a helységneveket kivéve. A szó jelentésköre a magyar *dűlőnév*-hez hasonló, de mint láthatjuk, annál valamivel tágabb.

A természeti nevek eredetileg csak szóban fordultak elő; ezekről írásos feljegyzések már a középkorból vannak. Térképeken is található ilyen neveket, de a népi elnevezéseket csak a jelenkorban gyűjtötték össze. A névgyűjtők azonban azzal a problémával kerültek szembe, hogy a népesség mozgása miatt ma már csak saját földdarabjuk nevét tudják az emberek. Ma ugyanis már leginkább számokat használnak az egyes földterületek megkülönböztetésére. A gyűjtőknek tehát nemcsak arra kellett figyelniük, hogy az adatközlők beszéljék a helyi nyelvjárást, hanem arra is, hogy generációk óta ott élő családoktól gyűjtsenek.

A természeti nevek gyakran igen régiek, visszautalnak arra az időre, amikor a bajorok megszállták mai területüket. Ennek szemléltetésére kiválóan alkalmas a *Schweiber* név, amely közel hatvan helynév részeként fordul elő, Machtlfingben is megtaláljuk a *Schweibelsbreite*-ben. A név az ófelnémet **schwiban* 'sodor, eláraszt' szóra megy vissza, kisebb vizek melletti helyek megnevezésére használták. Érdekes még a név használatának földrajzi elterjedése is: az adott helységnevek csak a bajorok által 800-ig megszállt területeken jelentkeznek; később és másutt, úgy tűnik, nem alkottak nevet ezzel a szóval.

A háznév egy háznak, egy udvarnak a neve, az ott lakó családra, illetve minden ott lakóra használják. Ha a lakók elköltöztek és újak érkeztek a helyükre, a közösség őket is ugyanazzal a névvel illette, mint a ház korábbi lakóit. (Néha persze az is megtörtént, hogy egy átköltözött családot az új helyükön is a korábbi nevükön hívtak.) Sokszor a ház funkciója, az ott élők foglalkozása vagy az ott űzött ipari tevékenység alapján születtek a háznevek; ilyenkor a foglalkozás változása általában maga után vonta a háznév megváltozását. A háznevekből így sok minden kiderül az egyes korszakok kézműipari fejlettségi szintjére vonatkozólag is. Frieding, Erling és Machtlfing háznevei időben a 19. század elejéig biztosan visszavezethetők, valószínűleg már a középkorban is meglehettek. Eredet szerint a következő kategóriákba sorolhatók: 1. elhelyezkedés, funkció és nagyság; 2. a házban végzett mesterség, kézműipar; 3. keresztes és családnevek. A szerző e kategóriákat vezeti végig következetesen az egyes helységek házneveinek tárgyalásában.

**SIRKKA PAIKKALA: SE TAVALLINEN VIRTANEN.
SUOMALAISEN SUKUNIMIKÄYTÄNNÖN
MODERNISOITUMINEN 1850-LUVULTA VUOTEEN 1921.2**
[Az a hétköznapi Virtanen. A finn családnévhasználat
modernizálódása az 1850-es évektől 1921-ig]
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2004. 809 lap

1. A finn családnévrendszer 19. századi változásait, a családnévhasználat egységesülését, valamint a finnországi családnevek finnesítését, finn nyelvűvé válásának folyamatát mutatja be SIRKKA PAIKKALA munkája, mely 2004-ben jelent meg a Finn Irodalmi Társaság kiadásában. A kutatás tárgyát képező jelenségeket a szerző az egyik leggyakoribb finn családnév, a *Virtanen*, illetve a hasonló típusú finn családnevek keletkezésén és elterjedésén keresztül vizsgálja.

Finnország a kora középkortól a 19. század elejéig a Svéd Királyság része volt, majd 1809-től, a svéd–orosz háborút követően orosz fennhatóság alá került. A svéd korszakban a svéd volt az ország hivatalos nyelve, ami a finnországi értelmiség és hivatalnokréteg elsvédéséhez vezetett, ahogy ez nyomon követhető a családneveknél is. A cári birodalomban Finnország nagyhercegségként széles körű autonómiát élvezett. A svéd nyelv szerepe az orosz korszakban is nagy maradt, ami – csakúgy, mint az időnként jelentkező oroszosítási törekvések – nehezítették a finn nyelv és nemzeti kultúra megerősödését. Finnországban a 19. század, különösen annak második fele a nemzeti ébredés, a nemzeti romantika időszaka. Az öntudatára ébredő nemzeti értelmiség, az ún. fennománok a finn nyelv fejlesztését és terjesztését tűzték ki célul, finn nyelvű iskolarendszer, közigazgatás, kultúra megteremtését szorgalmazták, a saját erőből történő gazdasági-társadalmi fejlődés alapjait kívánták megteremteni.

2. SIRKKA PAIKKALA kutatásainak időkerete éppen a nemzeti ébredés és a szuverén államiság megteremtésének időszaka; nem véletlenül, hiszen ekkor jelentős változások következtek be a finn családnévrendszerben is, mintegy válaszként a modernizálódó és saját útját kereső társadalom szükségleteire. A családnevek rendszerének megújulása az 1850-es években vette kezdetét. Kétféle változás zajlott le: egyrészt korábban családnévvel nem rendelkezők választottak maguknak vezetéknevet, másrészt tömegesen volt tapasztalható a családnevek finnesítése. A családnevek felvételének, illetve az egységes családnévrendszer megteremtésének a szükségessége egyrészt ideológiai, másrészt gyakorlati okokra vezethető vissza. Az erősödő nemzeti érzés, a nemzeti állam intézményrendszerének kiépítése, a társadalom szervezettebbé válása egyfelől, másfelől pedig a városiasodás és az iparosodás – melynek következményeképpen vidéken élő földnélküliek tömegei vándoroltak a városokba – szükségessé tették, hogy az állampolgárok egyértelműen és könnyen azonosíthatóak legyenek; ehhez állandó személynevekre volt szükség.

² Készült az OTKA T49095 számú pályázatához kapcsolódóan.

A családnevek használatának gyakorlata nem volt egységes Finnországban. Kelet-Finnországban már a középkor óta használtak családneveket, melyek vagy patronimikonok voltak, vagy a név viselőjének születési, illetve lakóhelyére utaltak, foglalkozásához vagy más tulajdonságához kapcsolódtak. Nyugat-Finnországban a vidéki népesség zöme nem rendelkezett családnévvel, legfeljebb ragadványnévvel, ami megnevezte a közigazgatás működését. Bár az 1800-as évek elejétől már megfigyelhető a ragadványnevek rendszeres használatának terjedése Nyugat-Finnországban, jelentős változás csak a század 50-es éveitől tapasztalható, amikor addig ismeretlen, új típusú családneveket kezdtek használni az emberek. Ekkor kezdődött a szerző által vizsgált *Virtanen*-típusú családnevek térhódítása.

Ezek az új típusú családnevek formailag kelet- finn mintára születtek. Kelet-Finnországban sok *-nen* végződésű családnév fordult elő, a *-nen* képző ősi és produktív családnévképzőnek számított. Ezt a morfológiai elemet használták fel a nyugat- finn családnévadásban, de a neveket új, a korszaknak megfelelő tartalommal töltötték meg, és az új családnevek alapjául a nemzeti romantika által kitüntetett témákat, elsősorban természeti jelenségeket, a finn tájjal kapcsolatos fogalmakat választottak. Így keletkeztek a már említett *Virtanen* (*virta* 'folyó') mellett olyan, ma is gyakori családnevek, mint az *Aaltonen* (*aalto* 'hullám'), *Hietanen* (*hieta* 'homok'), *Jokinen* (*joki* 'folyó'), *Järvinen* (*järvi* 'tó'), *Kallioinen* (*kallio* 'szikla'), *Kaskinen* (*kaski* 'irtás'), *Koivunen* (*koivu* 'nyírfa'), *Lahtinen* (*lahti* 'öböl'), *Lehtinen* (*lehti* 'falevél'), *Malminen* (*malmi* 'érc'), *Mäkinen* (*mäki* 'domb'), *Nieminen* (*niemi* 'félsziget'), *Pääskynen* (*pääsky* 'fecske'), *Rantanen* (*ranta* 'part'), *Suominen* (*suomi* 'finn'), *Tamminen* (*tammi* 'tölgyfa'), *Toivonen* (*toivo* 'remény'), *Vuorinen* (*vuori* 'hegy'). PAIKKALA szerint ez a gyakorlat egyfajta „tájpatriotizmus” volt, melynek során az idealizált nemzeti táj panorámája a családnevekben is megjelenik. A *Virtanen* név e családnévtípus jellegzetes képviselője, mely a 20. század második felére az egyik leggyakoribb finn családnév lett.

PAIKKALA a forrásanyag elemzésével kimutatja, hogy a családnevet felvevők közt kézművesek, katonák, diákok szerepeltek, akik a tanulás, kivándorlás szándéka miatt vagy munkával, szolgálattal kapcsolatos okokból választottak maguknak a keresztnév mellé családnévet is, illetve újságot fizettek elő, biztosítást kötöttek, útlevelet kérvényeztek. Nem csupán családnévvel nem rendelkezők választottak maguknak ilyen új típusú neveket, hanem olyanok is, akiknek már meglévő családnévüket a korhangulatnak megfelelő nemzeti jellegű, azaz patrióta tartalmú és finn hangzású névre szerették volna cserélni. Így az új nevek más rétegek körében is népszerűvé váltak, s a nevek nyomán egyre inkább eltűntek az egyes társadalmi rétegek közti különbségek. A Közép- és Nyugat-Finnország vidéki területeiről kiinduló új névhasználati gyakorlat fokozatosan elterjedt a nagyobb városokban is.

Az 1890-es évektől egy újabb családnévtípus, a *Laine* (*laine* 'hullám') népszerűvé válása figyelhető meg. E névtípus tartalmi háttere hasonló, mint a *Virtanen*-típusé, népszerűségét a képző nélküli rövidebb forma magyarázhatja. Különbség köztük, hogy míg a *Virtanen*-típusú nevek vidékről terjedtek a városok felé, a *Laine*-típus keletkezési helye Helsinki és néhány nagyobb város; a nevek fokozatosan az ország egész területén elterjedtek. Az új névhasználat terjedésében és népszerűvé válásában a finn nyelvű oktatási intézményeknek, a sajtónak, a szépirodalomnak és különféle egyesületeknek, szervezeteknek volt nagy szerepe.

A 19. század végére a finn családnevek a finnség, a finn nemzeti érzés és gondolat szimbólumaivá lettek, ahogyan az addigra már hivatalos nyelvi státust elnyert finn nyelv, a saját nemzeti fizetőeszköz, a finn nyelvű szépirodalom és színház. A családnevek finnesítése meglepő módon nem a fennomán értelmiségiek körében, hanem vidéken, a parasztság, majd a városi munkásság köreiből kezdődött el. Az értelmiség nehezebben változtatta meg a nevét, mint a nyelvét, s körükben csak a századforduló tájékán tapasztalható az első nagyobb mértékű névváltoztatási hullám. A kampányszerű, tömeges névváltoztatások egyik csúcspontja 1906-ban volt, J. V. Snellmannnak, a finn nemzeti ébredési mozgalom egyik vezető alakjának emléknapiján, amikor egyetlen nap alatt mintegy 25 000 ember kérvényezte finn családnév felvételét. 1906–1907 folyamán a névváltoztatási kampány körülbelül 70 000 embert érintett. A névváltoztatási hullám egyfajta tüntetés is volt az akkoriban felerősödő oroszosítási törekvésekkel szemben. Még egy hasonlóan nagy mértékű névváltoztatási kampány zajlott le később, az 1930-as évek közepén, a finn–svéd nyelvi harc egyik jellegzetes megnyilvánulásaként. A névfelvételi, névváltoztatási folyamatnak fontos állomása volt az időközben függetlenné vált Finnországban 1921-ben életbe léptetett családnévtörvény, amely minden finn állampolgár számára kötelezővé tette a családnévhasználatot, egy éves türelmi időt biztosítva azok számára, akik még nem rendelkeztek családnévvel.

Az új típusú családnevek jelentősége sokrétű. Hatott a keresztnévek alakulására, megalapozva például a kalevalai finn keresztnévek elterjedését. Jelentős hatással volt a finn nyelv helyzetére, státusának megerősödésére. A nevek finnesítése mintegy a finnség személyes felvállalását is jelezte, így fontos szerepe volt a nemzeti identitás kialakításában és erősítésében.

3. A terjedelmes, több mint 800 oldalas könyv három fő részre tagolódik. Az első az elméleti háttérrel mutatja be, többek közt kijelölve azokat a szempontokat és módszereket, melyeket a szerző a téma feltárásában alkalmaz. Mivel PAIKKALA nem kizárólag nyelvi jelenségeként közelíti meg kutatási tárgyát, a nyelvészetten kívül számos más tudományterület (médiakutatás, szociológia, történet- és jogtudomány) kutatási módszereit is felhasználja. Hangsúlyosan támaszkodik a szerző többek között EVERETT M. ROGERS médiaszociológus elméletére (*social diffusion theory*), amely új jelenségeknek, hatásoknak a társadalomban való terjedésével foglalkozik; így vizsgálja a terjedés időbeli és térbeli jellemzőit, csatornáit.

Külön alfejezetet szentel a szerző a terminológiai kérdések tisztázásának (apa-, anya-, ragadvány- és családnév, családnévrendszer fogalma). Bemutatja az adott történelmi helyzetet is. Az elméleti fejezet európai kitekintést is tartalmaz, bemutatva – az ókori római személynevek tárgyalása után – néhány európai ország, köztük Magyarország korabeli családnévhasználatát. Magyarországgal kapcsolatban a szerző utal a 19. században nálunk is lezajló névmagyarosításokra, mint a finnországihoz sokban hasonló háttérű jelenségre.

A könyv további két nagy fejezete a már fentebb ismertetett témák szerint haladva a finn családnévhasználat változásait, új elemeit, a változások és újítások egy-egy rendszerre válását ábrázolja. Áttekinti a *Virtanen* családnévtípus kialakulásának körülményeit, s közel 300 szócikkben igyekszik bemutatni a hasonló típusú nevek közül a leggyakoribbak keletkezésének (etimológia, lehetséges minták, névfelvétel körülményei) és terjedésének folyamatát. Röviden bemutatja a század végére népsze-

rúvé váló *Laine* névtípust is, valamint a 20. század elejének szervezeten zajló névváltoztatási kampányait. A korabeli sajtó névváltoztatási közleményeit elemezve rendszerezi a névváltoztatókat társadalmi háttér, lakóhely és a névváltoztatás indítékai alapján. Bemutatja a családnév fogalmának korabeli tisztázódását és használatának általánossá válását, valamint az 1921-es családnévtörvény elfogadását megelőző szakmai és sajtóvitákat, a törvény előkészítésének az állomásait. A könyv végén 170 oldalas függelék található, mely részletes szakirodalmi és forrásjegyzék mellett többek közt tartalmazza a korszak családnevekkel foglalkozó újságcikkeinek listáját, valamint a *Virtanen*- és *Laine*-típusú családnevek felvételével kapcsolatos statisztikai adatokat.

Finnországban régóta folynak családnévkutatások, melyek közül több is érinti a 19. század folyamán lezajlott névfinnesítési mozgalmakat, feltérképezi egy-egy település vagy terület családneveinek háttérét, így a jelen kutatásban alkalmazott módszerek sem teljesen ismeretlenek. SIRKKA PAIKKALA munkája elsősorban a témaválasztás tekintetében számíthat újdonságnak, mivel az 1850-es évektől vidéken lezajló, családneveket érintő folyamat eddig viszonylag kevésbé kutatott témának számít. PAIKKALA a jelenséget „csendes forradalom”-nak nevezi, mivel az 1900-as évek látványos névváltoztatási kampányaihoz képest ez a névfelvételi és névváltoztatási mozgalom szinte még a kortársak számára is észrevétlenül zajlott le, ám jóval több embert érintett, mint a későbbi névváltoztatások.

A munka a forrásanyag mennyisége és sokoldalúsága szempontjából tekinthető még figyelemreméltónak. A szerző több levéltár személynévlistái, különféle egyesületek, szervezetek korabeli jegyzőkönyvei, egyházi anyakönyvek és újságokban közzétett névváltoztatási közlemények alapján dolgozta fel és gyűjtötte össze a *Virtanen*- és *Laine*-típusú családneveket. (A mintegy 300 *Virtanen*-típusú családnévről szóló külön szócikk mellett a leggyakoribb nevek időbeli és térbeli elterjedését térképek, grafikonok és táblázatok is szemléltetik.)

A forrásanyag másik részét a sajtóban és más fórumokon a nevek finnesítése kapcsán zajló viták dokumentumai, valamint a családnévtörvény előkészítése kapcsán keletkezett tervezetek adják, melyekből a könyvben számos szemelvény szerepel. A bőséges terjedelem a könyvnek egyrészt erénye, másrészt nehéz feladat elé állítja az olvasót. A többféle szempontú és módszerű megközelítés alkalmazását nyilván a téma sokoldalú bemutatásának igénye indokolja, ez ugyanakkor némileg szétesővé, nehezen követhetővé teszi a könyv szerkezetét, a jelenségek újabb és újabb szempontból történő újbóli bemutatása gyakori ismétlésekhez vezet. Az összegyűjtött hatalmas mennyiségű forrásanyag részletes bemutatása sok érdekességet kínál, ám az is igaz, hogy olykor megnehezíti a tulajdonképpeni téma követését.

PAIKKALA kutatási eredményei megerősítik, illetve árnyalják a jelenlegi finn családnévrendszer kialakulásáról alkotott képet, érdekes adalékokkal szolgálva a ma leggyakoribb finn családnevek keletkezéséről mind a kutatók, mind pedig e nevek viselői számára.

**GERRIT BLOOTHOOFT – EMMA VAN NIFTERICK – DOREEN
GERRITZEN: OVER VOORNAMEN. HOE NEDERLAND
AAN Z'N VOORNAMEN KOMT**

[A keresztnevekről. Hogyan jut Hollandia a keresztnelveihez]

Het Spectrum. Utrecht, 2004. 364 lap

Az alább ismertetendő könyv széles olvasótábornak készült, egyedülálló és hiánypótló munka. Igényes, részletes, ugyanakkor jól érthető, látványos formában tolmácsolja a hatalmas anyag alapos elemzéséből levont következtetéseket.

Az adattárat a holland Sociale Verzekeringsbank (Társadalombiztosító) igazgatósága bocsátotta a Meertens Intézet rendelkezésére. A kiterjedt és sokrétű névvizsgálatra a következő adatok szolgáltak alapul: az 1983 és 2003 között családi pótlékra jogosult 4 223 411 gyermek (2 061 027 lány és 2 160 384 fiú) első keresztneve, neme, születési éve, a pótlékkérelem beadási helyének irányítószáma és a családi kód, amelyből kiderül, melyik csalárhoz tartozik a gyermek. A másik forrás az 1999-ben nyugdíjra jogosult, legtöbb esetben 65 év fölötti, tehát 1900–1935 között született 2 005 324 személy (979 904 nő és 1 025 420 férfi) adatait tartalmazza: első keresztnévüket, nemüket, születési évüket és lakhelyük irányítószámát. Az irányítószámok mellett a Centraal Bureau voor de Statistiek (Központi Statisztikai Hivatal) jóvoltából az ezekhez a számokhoz tartozó szociális és közgazdasági adatok is az írók rendelkezésére álltak a névadás regionális és szociális aspektusainak vizsgálatához. Ez utóbbi adatok közé tartozott a városiasodás mértéke, a bevándorlók százalékaránya és az átlagos jövedelem, s az 1947-es népszámlálás vallásra vonatkozó adatait is felhasználhatták a szerzők. Kutathatóvá vált tehát sok minden, amit egy keresztnevéssel foglalkozó nyelvész kívánhat.

Az összesen 177 ezer különböző utónév a VAN DER SCHAAAR-féle, először 1964-ben megjelent utónévkönyv 20 ezer címszavához képest egyrészt a szülők kreativitását tanúsítja, másrészt az egyre növekvő etnikai sokszínűség is oka a rengeteg új névnek.

A könyv 13 fejezetének mindegyike más-más kiindulópontból vizsgálja, mutatja be a 20. századi holland névadást, felhasználva a harmadik évezred elejének legújabb névadatait is. A fejezetcímeket szó szerinti fordításban közlöm.

A bevezető 1. fejezet után 12 gazdagon illusztrált fejezetben olvashatunk a különféle vizsgálati módok eredményeiről. Minden fejezetben megtalálhatók az adott témára vonatkozó érdekességek.

1. Inspiráció és motiváció. – Ahogy a fejezetcím is sejteti, a következő 5 fejezet bevezetőjeként a klasszikus névadási indítékekről olvashatunk, a családtagokról való elnevezéstől az esztétikai motívumokig. Ezek között máig első helyen áll a családtagokról való elnevezés, ezt követi a jó hangzás igénye. Egy közvélemény-kutatásból az tűnik ki, hogy a névválasztásban az anyák szava a döntő.

2. Elnevezés személyekről, személyiségekről. – A gazdag példatárral ellátott fejezet főként az ismert személyiségekről történő elnevezés típusát taglalja, diagramokkal ábrázolva például a *Britney*, a *Justin* (popvilág) és a *Romario* (foci) keresztnév népszerűségének növekedését, s táblázatba foglalva a 12 leggyorsabban népszerűvé vált fiú- és

lánynevet az 1983-tól 2002-ig terjedő időszakban. Szülőket is megszólaltatnak névválasztásuk mikéntjéről, s ez a többi fejezetben is visszatérő elem. Remekül szemlélteti a fejezetíró a híres televíziós szakács, Jamie Oliver keresztnévének népszerűségét. Ebben az lehet számunkra érdekes, hogy e férfinévet (*Jamie* vagy *Jaimy*) 2002-ben több lány kapta, mint fiú. Ez azonban Hollandiában csöppet sem meglepő, hiszen a törvény nem szabályozza a nevek nemspecifikusságát. A szerzők külön tárgyalják azt a névválasztási típust, melyben a keresztnév forrása a holland királyi ház volt.

3. Nevek felismerhető jelentéssel. – A bőséges példaanyaggal ellátott fejezetben szereplő nevek motivációi a germán nevektől kezdve a természeti jelenségeken át a kedvelt kirándulólhelyek nevéig terjednek. Olyan uniszex nevekkal ismerkedhetünk itt meg, mint a *Dune*, *Ocean*, de előfordul a *Holland* is női névként. Az 1970 óta érvényben lévő, a keresztnévadásra vonatkozó törvény értelmezésével záródik ez a rész, ismét érdekes példákat említve az elutasított és engedélyezett nevek köréből. Ilyen pl. a *Nozem* ('huligán') név, amelyről az anyakönyvvezető 2003-ban úgy vélekedett, hogy adható egy kisfiúnak, ám a Kereszténydemokrata Párt helyi frakciója tiltakozott ez ellen. *Nozem* végül megtarthatta nevét.

4. 177 000 különböző név. – Az elmúlt 20 évben születettek 176 800 néven osztoztak, amelyből 108 500 nevet csupán egy gyermek visel. Itt természetesen a csak egyetlen betűben különböző névváltozatok is számítanak. Magától értetődő, hogy a fejezet az 1983–2003 közötti időszakra vonatkozóan közöl népszerűségi listát. Eszerint 1983-ban a *Maria* és a *Johannes* volt a legnépszerűbb név, 2003-ban pedig a *Sanne* és a *Thomas*. Az 1–4 éves gyermekek számának alakulását (2001-es adatok alapján) térképen mutatják be a szerzők.

5. A név külleme. – E fejezet arról a számos módszerről ad áttekintést, amellyel új nevet vagy névalakot alkothatunk. A nevek variánsainak népszerűségét diagram ábrázolja. Vizsgálat tárgya a változatok végződése is – a *Demi* például jóval népszerűbb, mint a *Damy* –; ezeket gyakorisági sorrendben találhatjuk meg a fejezetben. Oszlopdiagram mutatja a nevek csökkenő szótagszámának alakulását 1890-től 2000-ig.

6. Keresztnévek változóiban. – Ebben a részben a régi, meghatározott szabályok szerint működő, a családtagokról történő elnevezés után a katolikusok és protestánsok névadási szokásainak különbözőségeiről olvashatunk. Ez utóbbi mai napig kimutatható a névadásban. A különböző felekezetekre jellemző latin formájú (katolikus) és holland (protestáns) nevek közül a legelterjedtebbeket közlik is. Eszerint a katolikusoknál listavezető *Maria* névnek az *Aaltje* a protestáns párja, a *Johannes*-nek pedig a *Jan*. Az idők köreiben e tradicionális névformák aránya 75%; a holland és a latin névformák aránya régióként változik. Ezt térképen is láthatjuk: a zöld szín különböző árnyalatai jelzik a latin és a holland névformák arányát az egyes régiókban. Az így kirajzolódó kép jelentős egyezést mutat az 1947-es népszámlálás adatai alapján kirajzolódó felekezeti megoszlással, bár néhány protestáns vidéket a katolikus névadási formák jellemeznek. A szerzők 1985-től öt éves időszakonként vizsgálják a keresztnévek népszerűségét, megkülönböztetve a gyorsan népszerűvé váló, az eltűnőben lévő és a stabil neveket.

7. Szubkultúrák. – A holland, és talán az egész európai névtani irodalomban példa nélküli vizsgálati módszer a családon belüli névadást veszi górcső alá. Eszerint általában az állapítható meg, hogy a testvérek nevei mind jelentéstani, mind morfológiai szempontból nagy hasonlóságot mutatnak. Egy táblázat foglalja össze azt a legnépszerűbb 15 nevet, amelyet a *Mohamed*, a *Petrus*, a *Jeroen* és a *Kevin* nevet viselők testvérei kaptak.

Ebből kiderül, hogy a szülők bizonyos névcsoportokat részesítenek előnyben. Az egy családban születettek neveinek különböző sajátosságait figyelembe véve a szerzők 25 ilyen lehetséges „testvérnévcsoportot” alakítanak ki.

A nevek csoportjai a régiók és a családok szociális helyzete felől is jól megközelíthetők és magyarázhatók. A csoportok Hollandián belüli elhelyezkedését is nyomon követhetjük egy, az arányokat színárnyalatokkal jelölő térképen. Az ország régióit, az ott élők szociálisan (és sokszor etnikailag is) különböző csoportjait figyelembe véve kirajzolódik az olvasó előtt Hollandia névföldrajza, vagy ahogyan az írók nevezik: névprofilja.

8. Frieslandtól Limburgig. – Az előző fejezetre épülve a 12 hollandiai tartomány részletes keresztnévadási profilja is elkészíthető. A térképeken láthatjuk, hogyan oszlik meg a 25 kisebb csoport bizonyos szempontú összevonásával alkotott 10 utónévcsoport a tartományokban, s egy-egy városnak a környező vidéktől eltérő névadása is megfigyelhető a segítségükkel. A szerzők Amszterdam egyes negyedeit is a tartományokban alkalmazott módszerrel vizsgálják. Természetesen a tartományok népszerűségi listái sem hiányoznak a vizsgálatok eredményei közül.

9. Szerepet játszik a pénz. – Amint az a címből is kiderül, ebben a fejezetben a szociális-anyagi háttér névválasztásban játszott szerepéről tájékozódhatunk. Megismerhetjük Hollandia 25 „legdrágább” nevét. Első helyen a fiúknál az *Olivier*-t találjuk, míg a lányoknál a *Florentine* vezet a listát. A vizsgálathoz a kutatók az adott régió átlagkeresetét veszik alapul. Megállapítják, hogy a leggazdagabbak szívesen adnak francia, illetve történelmi színezetű holland neveket, az alacsonyabb jövedelmű holland családokban viszont az angol és amerikai nevek népszerűbbek. A sort az arab és a török nevek zárják. Ezeket az eredményeket térképen is láthatjuk: az elit nevek elterjedése nyilvánvalóan sok egyezést mutat a magas jövedelműek által lakott területekkel. A nevek írásmódja is összefügg a jövedelemmel: „*Stefany* szegényebb környéken lakik, mint *Stéphanie*”. A magasabb jövedelem az eredetihez közelebb álló írásmódot vonz tehát.

10. Névkülönlegességek. – E fejezet a szülői játékos kedv, az egyediségre való törekvés vezérelte eseteket tekinti át a névanyag alapján. A holland törvények szerint bárki kaphat nemétől eltérő nevet, mégis inkább az ún. uniszex neveket kedvelik a szülők: a lányok és a fiúk körében ugyanolyan gyakori például a *Cameron*, a *Kiran* vagy a *Merlin*. Ezek gyakoriságát diagramok és listák formájában tanulmányozhatjuk. Érdekes az itt alfejezetként szereplő, az ikrek, hármas ikrek stb. névadását áttekintő rész.

11. Más országok. – A fejezet a környező országok és Amerika keresztnéveinek népszerűségi listáit közli. Az olvasó Spanyolországtól kezdve Izlandon át Ausztráliáig megtalálhatja az adott országban az elmúlt 10-15 évben legnépszerűbb 20 nevet. A magyarországi adatok 1999-ből valók.

12. Hollandia legfontosabb keresztnévei. – A több tíz oldalas lista 5000 női és 4000 férfinevet közöl, amelyek 20-nál többször fordulnak elő; ezzel a nevek 91%-át lefedik. A népszerűség tendenciáját lépcsőzetes ikonok jelölik a nevek mellett.

Az eddig napvilágot látott recenziók mindegyike kiemeli a kötet egyedülállóságát, sokoldalúságát, a szociokulturális, regionális, gyakorisági vizsgálatok eaddig soha nem látott alaposágát. Valóban, egy efféle egyedülálló névanyag birtokában kizárólag ilyen remek, hiánypótló munka születhet.

DÚRÓ ERZSÉBET

JEREMY PARROTT: CHANGE ALL THE NAMES
A Samuel Beckett Onomasticon
[Változtass meg minden nevet! Samuel Beckett onomasztikon]
The Kakapo Press, Szeged, 2004. 368 lap

A Magyarországon élő Beckett-kutató, JEREMY PARROTT kötete a Nobel-díjas szerző írói névadásának első átfogó igényű feldolgozása. Névtár, magyarázatokkal gazdagon ellátva, mely a névválasztásra nagy gondot fordító író, drámaíró névadási módjaira, gondolkodására irányítja figyelmünket. Beckett nyomtatásban is megjelent szépprózai műveinek és drámáinak személynévanyagát: a szerző alkotta (a műben megjelenő vagy csak említett) alakok összesen 650-nél több nevét tartalmazza, elemzi. Az onomasztikont (41–351) megelőző fejezetek (1–40) az irodalmi névadás vizsgálatának ugyancsak tanulságos részét képezik, így ezek tartalmára is érdemes figyelmet fordítanunk.

A bevezető részben PARROTT általában a nevek jelentőségéről, a névkutatás mibenlétéről, a(z angol és ír) személynévadásról, továbbá a tulajdonnév mibenlétéről, jellemzőiről értekezik. Foglalkozik az irodalmi névadással és a beckett-i névanyag kutatásának korábbi történetével. Hangsúlyozza, hogy az írói névválasztás és névanyag feltételezhető összefüggéseit csak szisztematikus elemzés révén tárhatjuk fel, Beckett neveinek vizsgálatát pedig egyenesen a kódfejtéshez hasonlítja. Ennek kapcsán szól az író személyének, érdeklődésének azon összetevőiről, melyek névadási gyakorlatát befolyásolhatták: nyelvi játékosága, irodalmi érdeklődése (a detektívtörténetek iránt is), a keresztretjvények iránti vonzódása, a szótárak forgatása és nyelvtudása.

Ismertetésünkben érdemesnek tűnik legalább felsorolni azokat a technikákat, melyek révén – PARROTT áttekintése szerint – Beckett sajátos jelentéstartalommal tudta megtölteni a műveiben szereplő neveket. 1. a név eredete (*Celia*: lat. *caelum* 'ég, menny'); 2. életrajzi vonatkozások (*William*, *May*: a szerző szüleinek neve); 3. kulturális háttérű asszociációk (*Murphy*: tipikus ír név); 4. a megfelelő, azonos vagy hasonló alakú közszó jelentése (*Ward*, vö. *ward* 'ör, gyám'); 5–6. a nevek egy vagy több nyelv elemeivel való összecsengése (*Rosie*: fr. *rosée* 'harmat', *Ernest*: ném. *er* + fr. *n'est* 'ő nem'); 7. metonímia (*Cooper* 'kádár': alkoholista, vö. 'hordó'); 8. intertextualitás (*Lemuel*: Gulliver utazásai); 9. betűk szimbolikája (*Nell*, *Nixon*, *Ninette*: *N-* a tagadás jeleként; a leginkább „beckett-i betű” viszont az *M*, ill. annak változatai: *W*, *S* [Σ], ahogy azt később még tárgyalja a szerző); 10. számszimbolika (*Cox*: *C* + *X* '110'); 11. anagramma (*Obidil*: 'libido'); 12. hasonló hangzású szavak (*Arthur*, vö. *author* 'szerző'); 13. becézés (*Bibby*, *Lulu*); 14. nevek szétbontása vagy egyesítése (*Con* + *Art*, vö. fr. *conard* [durva sértés]); 15. adott szövegen belüli változatok (*Molloy*: *Moll-oc*, *Moll-one*; *Moll*, *Loy*; *moil*, *molest* stb.); 16. rejtvények (*Molloy*: 'Beckett maga'); 17. alkalmi megnevezések. Egy-egy névben gyakorta többféle lehetőség is rejlik; ezek feltárásával a szerzői szándékok jobban megközelíthetők. A kötet e lehetőségeket igyekszik számba venni, kizárni törekedvén azokat, melyek a mű egészét is figyelembe véve nem tűnnek szándékoltnak. PARROTT külön szakaszban szól Beckett személyének, Isten alakjának és a szerző édesanyjának az egyes művekben való, nevek révén történő megjelenítéséről. Krisztusra utaló elemként veszi számba

többek között például a *Savory* (*Savior*: 'megváltó'), *Watt* (a világ világossága), *Macmann* (az ember fia) neveket.

Beckett névanyagát a művek szerint, azokon belül betűrendben tárgyalja a szerző. (A névtár tartalmáról, szerkesztési elveiről, a névcikkek felépítéséről az onomasztikont közvetlenül megelőző lapokon ír: 38–40.) A fontosabb nevek több lapos névcikkeket kapnak, a kevésbé lényegesek csak néhány sorosat. A művek nevei közti kapcsolatokra, a névadásbeli hasonlóságokra a keresztutalások gazdag rendszere irányítja figyelmünket.

Az egyes nevek kapcsán elsőként az adott szereplőről szól, majd nevének etimológiáját (mint írja, az egyetlen biztos jelentését) közli az olvasóval. A név további, lehetséges magyarázatait ezek után, egymástól elkülönítve, de szükségszerűen mindenféle súlyozás nélkül veszi sorra. Beckett leghíresebb, sokféle találgatásra okot adó alakjának, Godot-nak a neve például PARROTT számára 16 különböző lehetséges megközelítést jelent (253–60). Mindenképpen érdekes ezeket áttekinteni, a mű értelmezésének a kérdéseit feszegethetjük ezen a módon is. Különösen akkor tanulságos mindez, ha összevetjük a szakirodalomban fellelhető azon véleménnyel, mely szerint a műben a neveknek egyáltalán nincs jelentőségük. A „Godot-ra várva” nevei között PARROTT sorra veszi azokat is, amelyek az egyes szereplők szólítják egymást, s tekintettel van azokra a – gyakran igen különböző – változatokra is, amelyek – a kevésbé fontos szereplők esetében – a mű különböző változataiban (angol, francia, amerikai kiadásaiban) megtalálhatók. (A műről, névvilágáról általában l. 239–40, névanyagának teljes bemutatását l. 240–79.)

Az onomasztikont egy rövid zárófejezet követi, melyben Beckettnek a nevekkel kapcsolatos elméletéről, a megnevezés vagy meg nem nevezés kérdéséről olvashatunk. A kötetet tematikus bibliográfia és teljes névmutató zárja. A sajátosan modern írói névadást áttekintő munka tartalmi és módszertani szempontból egyaránt érdemes a modern irodalommal és a névkutatással foglalkozó szakemberek figyelmére.

FARKAS TAMÁS

**MICHAEL REICHMAYR: VON AJDA BIS ŽUŽI. SLAWISCHES
IN ÖSTERREICHISCHEN RINDERNAMEN.**

EINE SPRACHLICHE UND KULTURHISTORISCHE ANALYSE

[Ajdától Zsuzsiig. Szláv vonatkozású szarvasmarhanevek Ausztriában.

Nyelvi és kultúrtörténeti elemzés]

Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhauses, Band 8.

Wien, 2005. 194 lap

MICHAEL REICHMAYR névtani monográfiája több ok miatt is felkeltheti a nevek kutatására fogékony magyar olvasók érdeklődését. Alapossága, terjedelme elsőként számvetésre késztet: a magyar nyelvű névtani irodalomban még nem született hasonló súlyú gyűjtő-elemző munka az állatnevek köréből. Az emberhez legközelebb álló kedvenceink

– a kutyák és macskák – nevei meghiélték olykor az állatbarát névészeket, de akárcsak az egyéb háziállatfajok (pl. lovak, szarvasmarhák) neveiről, ezekről is csak rövidebb tanulmányok készültek.

A szerző tágabb szülőföldjének, a Keleti-Alpok többnyelvű vidékének marhaneveit dolgozta föl munkájában. Otthonosan mozog ebben a környezetben, ezt jelzi a nagyszülei udvarában nevelt jámbor jószágok neveinek említése művének elején: *Hirscha, Schefa, Preisa, Segna, Glicka...*

A könyv első fejezetében a szerző fölvázolja a vadon élő szarvasmarha házasításának, az ember és a háziállat együttélésének történiáját. Felvillantja a marhamotívum szimbolikus szerepét az ókori görög és egyiptomi mitológiában, valamint a szláv és a német nyelvű népköltészeti hagyományban.

A következő fejezetben olyan nyelvtudományi és filozófiai indíttatású névtani munkákat ismertet a szerző, amelyek könyvének elméleti alapjául szolgáltak. Ezenkívül az állatnévadás vizsgálatának igen kiterjedt német és szlovén nyelvű szakirodalmát is alaposan áttekinti. A szerző kiindulópontja, hogy az állatnevek a kultúrtörténet és a nyelvi folyamatok lenyomatai, ezért érdemesek a kutatói figyelemre.

A harmadik fejezet a könyv magja: a szerző történeti forrásokból és 1994–95-ös helyszíni gyűjtéséből összeállított egy 2700 nevet tartalmazó adattárát, ebből választott ki 205 nevet, amelyeket „példatárrá” rendezve a részletes elemzés alapjává tett. A nevek döntő része az alpesi térségből és Karintiából származik. Előfordulásaik közlése, korhoz és helyhez kötésük után szótárszerű formában szemantikai elemzésük következik. Etimológiájuk keresésekor – névátvételek esetében – az átadó nyelvben létezett névalakokat, eredeti jelentéseket is közli a szerző. Az adatokat összeveti szerb, horvát és cseh példákkal is (ezeknek forrása gyakran a szépirodalom), és a szakirodalommal egybehangzóan erős szláv hatást mutat ki a terület állatnévanyagában.

A könyv következő részében az egész névanyag átfogó elemzését olvashatjuk. Funkcionális-szemantikai osztályozásában hétféle névadási motívumot különböztet meg: 1. szín, külső megjelenés (fehér, szürke, fakó, foltos, hosszú szőrű, hosszú/rövid lábú, nagy-/hiányzó szarvú stb.); 2. viselkedés, különleges tulajdonság (okos, büszke, hangosan ordító, buta stb.), a névátvételek népetimológiás példáival: *Glück bringend* ’szerencsét hozó’ > szl. *Glíka, Glíka* stb.; 3. növénynevek, fanevek; 4. más állatfajok nevei (szarvas, fecske stb.); 5. időjárási kifejezések, a tájra, az univerzumra, mítoszvilágra utaló szavak; 6. származási hely, vásárlás helye; 7. hívószavak. A szerző figyelmeztet, hogy az átvételek esetében sokszor az eredeti motíváció nem kutatható fel, és az is előfordul, hogy a korábbi helyett új jelentéssel telítődik a név. A névadás és a névhasználat kérdéseiről szólva a szerző megállapítja, hogy a nevek praktikus okokból születnek: a szólítás, hívás mellett a nyilvántartásban is nagy szerepük van. Formai realizációjukra hatással lehet a környezet, a hegyvidéki, alpesi táj: jól hallható, más szavaktól, nevektől könnyen megkülönböztethető nevekre van szükség. Nem elhanyagolható a nevek érzelmi hatása az állatra, a hangzásban rejlő „dícséret” vagy „szidás”. REICHMAYR megfigyelése, hogy a névadásban szerepet játszanak a leszármazási kapcsolatok: a borjú nevének első betűje általában megegyezik az anyaállat nevének kezdőbetűjével. Gyűjtéseiből, beszélgetéseiből kiderült a névadóknak az a nézete, hogy a névnek „méltónak” kell lennie a viselőjéhez. Adatainak vizsgálata is azt mutatja, hogy ebben a névcsoportban is léteznek „névtabuk”, megfigyelhető, hogy – a magyar állatnévadás gyakorlatával ellen-

tétben – személynevek nagyon ritkán, szentnevek pedig sosem fordulnak elő állatok jelölőjeként.

Formai elemzéséből kiderül, hogy a marhanevek többsége első szótagon hangsúlyos, kétszótagos szó. A háromszótagos nevek nagyon ritkák, közöttük elsősorban becézett névalakok fordulnak elő. Az első szótagban általában hosszú magánhangzó áll. A nevek végén szignifikánsan magánhangzót találunk: 402 esetben *-a*, 80 névnél *-i*, 41-nél *-e*; csak 9 esetben mássalhangzó. Gyakoriak az *-e*, *-li*, *-la*, illetve a *-ca*, *-ka*, *-cklca* kicsinyítő képzők. Történeti forrásokból adatható nevekben kimutat olyan specifikus képzőket, amelyek melléknévi alapszavakkal kombinálva egyes állatfajokra utalnak: ilyenek például a disznóra utaló *-ogu*, *-usa* képzők (*Cisogu*, *Lukuša*).

A névtávtételek gyakori előfordulása vezette oda a szerzőt, hogy az alpesi térség nyelvi kontaktójában az állatnevekből fejtsse föl a lerakódott nyelvi rétegeket. Az átvételek helyének és idejének meghatározása a legnehezebb feladat, hiszen az írott forrásokban gyéren dokumentált állatnevek csak relatív kronológia felállítására alkalmasak. Efféle vizsgálatokhoz olykor a helynevek és a nyelvjárások tanulságait hívta segítségül az állatnevekben lejátszódott hangtani folyamatok leírásakor. A nyelvi kiindulópontok vizsgálatakor arra a következtetésre jut, hogy ezen a területen a következő nyelvek hagytak nyomot: az ősi-indogermán, az ó-európai, a kelta, a latin–román, a szláv, a bajor és a magyar. Az átvételek nyelven kívüli körülményeinek meghatározásában is nyelvünket említi példaként: jelzi, hogy nemcsak a szomszédsági viszonyok, hanem az utazások, háborúk és főként a kereskedelem jelentettek csatornát a nevek áramlásához. Kiemeli, hogy érdemes lenne pontosabban tanulmányozni azokat a szociálisan determinált nyelvi rétegeket, amelyekben a nyelvek közti hatások erőteljesen jelennek meg: a kiskereskedelem, állattenyésztés, konyhaművészet, katonáskodás és közigazgatás kifejezőképességét.

MICHAEL REICHMAYR az állatok neveiben a nyelvi kapcsolatokat vizsgálja egy olyan területen, ahol számos interferenciajelenség játszódott le a szláv–germán nyelvek között. Kijelenti, hogy a mai állattartó parasztság által ismert marhanevek beilleszkedtek a német nyelvű névrendszerbe, legtöbb esetben a nevek eredeti jelentése el is homályosult. Ennek ellenére a nevek élő, nyitott rendszert alkotnak, amelybe idegen nyelvű elemek is bekerülhetnek. Létezik egy stabil, régi gyökerű, általánosan használt rétege ennek a rendszernek, ezek a tradicionális nevek, amelyek a tenyésztés tradicionális formáihoz hasonlóan nehezebben változnak, gyakoriak. A hagyományos névréteg motívumai a különböző nyelvekben univerzálisnak tűnnek. Egyes nyelvi elemek (pl. a kicsinyítő képzők) a nevekhez járulva kerülnek át egy másik nyelv rendszerébe, de az alapszavakkal ellentétben ezek, úgy tűnik, megőrzik jelentésüket.

A szerző rámutat kutatásának alkalmazott névtani hasznára: reményei szerint a tenyésztők számára is tanulságos a régi nevek összegyűjtése. Egyrészt újra alkalmazhatják a már elfeledett neveket, másrészt feltárul előttük az általuk is ismert nevek története, magyarázata. Elemzését a szerző azzal az óhajjal zárja, hogy felpiszkálja az állatnevek kutatásának piszlákoló tűzét, és újabb diskurzust indítson el a témában. Talán fölösleges is megjegyeznünk, hogy ez a hazai névtan életében is üdvös fordulat lenne.

A rendkívül tanulságos, módszertanilag is figyelemre méltó, igényesen szerkesztett kötetet német és szlovén nyelvű összefoglaló, a felhasznált irodalom jegyzéke és a nevek mutatója, a „marhanévlexikon” zárja.

BÁRTH M. JÁNOS